

Hjorthagen 1:3

Hus 26/24/25, Retorthuset, Kylarcentral

Antikvarisk förundersökning och karaktärisering

Objekt:

Hjorthagen 1:3
Hus 26, 24, 25
Gasverksområdet
Hjorthagen, Stockholm

Beställare:

CA Fastigheter

2017-10-24

Stockholm

Ansvarig antikvarie:

Annika Andersson
White Arkitekter AB
Östgötagatan 100, Stockholm
Tel. +46 8 402 26 33
annika.andersson@white.se

Handläggande antikvarier:

Maria Ros
Annika Andersson
Evelina Regenius Jouper

Foton:

Samtliga foton är tagna av White arkitekter om inte annat anges.

Omslagsfoto:

Foto av fasad mot öster och längs med Bobergsgatan, taget 2014-11-19.

Innehållsförteckning

Inledning	s. 4
Bedömningsgrunder	s. 5
Sammanfattning historik	s. 7
Historik	s. 8
Tidslinje	s. 23
Förändringar i årtal	s. 30
Datering av väggar	s. 31
Kulturhistorisk karaktärisering exteriör	s. 37
Kulturhistorisk karaktärisering interiör	s. 39
Kulturhistorisk värdering	s. 49
Källhänvisning	s. 51
Källor	s. 55

Inledning

Bakgrund och syfte

White arkitekter AB har givits i uppdrag av JR Kvarterfastigheter, genom Projektbyrån Stockholm AB, att i en antikvarisk förundersökning genomföra en kulturhistorisk karaktärisering och värdering.

Syftet är att skapa ett material som kan användas som grund för kommande förändringsarbete som kommer äga rum under lång tid. Materialet kommer även kunna ligga till grund för förändringar som görs i förvaltningsskedet. Materialet förhåller sig således inte till några ombyggnadsförslag utan är tänkt att ligga till grund för kommande konsekvensanalyser.

Omfattning

Deluppdraget omfattar kulturhistorisk karaktärisering och värdering av interiör och exteriör för hus 26/24/25 inom Gasverksområdet i Hjorthagen, Stockholm. Byggnaderna utgör visserligen olika byggnadskroppar och har individuella husnummer, men i denna utredning kommer de att behandlas som en enda byggnad eftersom de i stadsrummet uppfattas som en byggnadskropp. Uppdraget omfattar även byggnadens historik för att klargöra vilka förändringar byggnaden gått igenom med tiden.

Deluppdraget är en del i ett större uppdrag som omfattar Antikvarisk förundersökning för hus 15/16, 21, 26/24/25 och 29.

Eftersom en antikvarisk förundersökning ska vara ett verktyg även inför myndighetsutövning är det viktigt att klargöra vilka delar av en byggnad och miljö som omfattas av gällande lagrum och vilka som faller utanför lagens ram. T.ex. kan produktionsteknisk utrustning så som maskiner tillföra karaktärsdrag och bidra till en byggnads kulturhistoriska värde. Maskinerna kan däremot inte skyddas med gällande lagstiftning eftersom de som lös egendom omfattas av Jordabalken (1970:994).

Benämning av byggnaderna

Vid numrering och benämning av byggnaderna används de nu vedertagna numren och benämningarna. Flera av byggnaderna i området har med tiden givits andra namn och benämningar än de ursprungliga, beroende på förändrad bebyggelsestruktur i området samt ändrad användning av byggnaderna.

De äldre benämningarna redovisas under varje enskild byggnads historik. För material som belyser utvecklingen av området och förändring av byggnadsstrukturens utveckling hänvisas till det enskilda dokument som redovisar områdets historik som helhet.

Redovisning av materialet

Varje enskild byggnad och dess historik samt historiken i stort redovisas separat i enskilda dokument som överlämnas i digitalt format till uppdragsgivaren. Genom att varje byggnad redovisas i ett separat dokument ökar flexibiliteten i materialet.

Vad är en antikvarisk förundersökning?

Dokumentet *Antikvarisk förundersökning* är ett verktyg att använda under förprojekterings- och projekteringsfasen då en byggnad eller ett område ska genomgå förändringar.

Dokumentet syftar till att beskriva olika förändringar som har påverkat en byggnads eller ett områdes *kulturhistoriska värden och karaktärsdrag*. Det syftar också till att klargöra *vilka värden och kulturhistoriska karaktärsdrag* som byggnaden och området besitter i dagsläget.

Utifrån dessa uppgifter kan sedan antikvarien på ett överblickbart sätt värdera och bedöma om ett åtgärdsförslag är varsamt och hänsynsfullt mot byggnadens kulturhistoriska värdena och karaktärsdrag, eller om åtgärden innebär en förvanskning.

Vad är kulturhistorisk karaktärisering?

Byggnaders karaktärsdrag är en hänvisning till PBL 8 kap 17 §. Genom att hänsyn tas till karaktärsdragen tas byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tillvara. Därmed undviks även förvanskning i enlighet med PBL 8 kap 13 §.

En kulturhistorisk karaktärisering syftar därför till att ange vilka en byggnads kulturhistoriska karaktärsdrag är, så att dessa kan värnas särskilt.

För beskrivning av byggnaders karaktärsdrag används Boverkets *Checklista karaktärsdrag* som utgångspunkt, dock används inte rubriken *Kompletterande begrepp* eftersom dessa förklaras närmare i kapitlet om kulturhistoriska värden. Karaktäriseringen är även något mer komprimerad för att vara anpassad till det beskrivna objektet. Checklistan finns att tillgå via Boverkets hemsida.

Vad är kulturhistoriskt värde?

Byggnadens kulturhistoriska värde hänvisar till flera delar i PBL, bl.a. PBL 2 kap 6 § samt PBL 8 kap 13 och 17 §§. Det är dock inte fastställt vare sig i lagtext eller rättspraxis vad kulturhistoriskt värde är.

Synen på vad kulturhistoriskt värde är förändras med tiden, ungefär som arkitekturstilar förändras. Tolkningen av vad som är kulturhistoriskt värdefull kan därmed inte ses som en statisk bedömning utan måste ses som en bedömning som kan omtolkas utifrån ny rättspraxis och förändringar i samhället.

Denna antikvariska förundersökning utgår från en modell framtagna av Riksantikvarieämbetet. Modellen beskrivs i boken *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* av Axel Unnerbäck. Modellen bygger på att det kulturhistoriska värdet är uppbyggt av dokumentvärden, upplevelsevärden och förstärkande värden. Dessa kan sinsemellan ha olika dignitet vilket innebär att ett värde kan ses som mindre viktigt än ett annat.

Bedömningsgrunder

Tidigare antikvariska ställningstaganden

Stockholms stads klassificering

 Blå
Fastighet med bebyggelse vars kulturhistoriska värde motsvarar fordringarna för byggnadsminnen i kulturminneslagen.

Nyréns Arkitektkontors klassificering

Kulturhistoriskt värde, fördjupning

Hus 26, 24 och 25

- Särskilt kulturhistoriskt värde, exteriör
- Särskilt kulturhistoriskt värde, exteriör (skorsten)
- Kulturhistoriskt värde, interiör
- Kulturhistoriskt värde, produktionsteknisk utrustning, del av hus 26 och hela hus 24
- Begränsat kulturhistoriskt värde, produktionsteknisk utrustning, del av hus 26, hela hus 25

Känslighet/Tålighet

Hus 26, 24 och 25

- Hög känslighet, exteriör
- Hög känslighet, exteriör (skorsten)
- Känslig, interiör, delar av hus 26 och 24
- Tålig, interiör, delar av hus 26 och 24, hela hus 25
- Känslig produktionsteknisk utrustning, del av hus 26 och hela hus 24
- Tålig produktionsteknisk utrustning, del av hus 26, hela hus 25.

Lagstadgat skydd

Den aktuella fastigheten omfattas inte av detaljplan. I dagsläget pågår planläggning av området av Stockholms stadsbyggnadskontor.

Trots att byggnaden inte omfattas av detaljplan gäller Plan- och bygglagen (PBL) vid ändring av byggnaden. Detta

innebär att om byggnaden bedöms besitta stora kulturhistoriska värden omfattas byggnaden av förvanskingsförbud i enlighet med PBL 8 kap 13 §. Vidare omfattas byggnaden av varsamhetskravet enligt PBL 8 kap 17 §. Samtliga åtgärder som utförs inom fastigheterna ska utföras varsamt så att de kulturhistoriska karaktärsdragen beaktas.

Området ingår i riksintresse för kulturmiljövården Stockholms innerstad med Djurgården enligt Miljöbalken (MB) 3 kap 6 §.

Området och byggnaderna är inte byggnadsminnesmärkta i enlighet med Kulturmiljölagen (KML).

Stockholms stadsmuseums klassificering

Den aktuella fastigheten är markerade som blå i Stockholms stadsmuseums inventering, vilket innebär att museet tillsammans med Kulturnämnden har bedömt att samtliga byggnader på fastigheten har ett sådant stort kulturhistoriskt värde att de är att likställa med en byggnadsminnesmärkt byggnad.

Stockholms stadsmuseums klassificering är inte juridiskt bindande och får inte användas som ett juridiskt bindande material, vilket klargjorts i beslut från JO 2012-02-23 med dnr: 5716-2010. Klassificeringen ska däremot ses som vägledande.

Tidigare ställningstaganden

Bjerking AB har genomfört en översiktlig karaktärisering av ett flertal hus inom Gasverksområdet, daterad 2014-12-27. De anställda som utfört den översiktliga karaktäriseringen samt de åt JR Kvartersfastigheter tidigare utförda antikvariska förundersökningarna är numera anställda på White Arkitekter varför utredningarna slutförs av White arkitekter.

Ett antikvariskt planeringsunderlag har tidigare utförts av Nyréns arkitektkontor, daterat 2010-04-20, lett av Urban

Nilsson. Planeringsunderlaget har benämnts som antikvarisk förundersökning och beställdes av Stockholms Stads Exploateringskontor.

Förundersökningen utförd av Nyréns skiljer sig enligt intervju med Urban Nilsson (2015-03-06) från de som utförs av Bjerking AB och som nu utförs av White arkitekter på så sätt att Nyréns rapport är framtagen som ett planeringsunderlag inför stadens detaljplanearbete för området. Rapporterna framtagna av Bjerking AB är ingående studier av respektive byggnad beställda av blivande fastighetsägare, mot vilka olika förändringsförslag kan ställas. Enligt Urban Nilsson skulle Nyréns rapport även kunna kallas kulturmiljöutredning eller kulturmiljöanalys, då syftet med rapporten var att på ett mer övergripande plan presentera kvalitéer i området och fungera vägledande för stadens handläggare i frågor om prioritering. Rapporterna påminner om varandra då samtliga utgår från den fysiska miljön och sätter byggnaderna i sin historiska kontext, men Nyréns förundersökning bör ses som ett övergripande planeringsunderlag för staden och Bjerking ABs förundersökningar som projekteringsunderlag för fastighetsägaren. Då Bjerking haft möjlighet att göra mer extensiva arkivsök och tar fram mer djupgående rapporter om respektive byggnad än Nyréns hade möjlighet till, kan ny kompletterande fakta komma fram som kan ge nya förhållningsregler.

Får kulturhistoriskt värdefull bebyggelse ändras?

PBL och gällande rättspraxis anger inte att byggnader med ett kulturhistoriskt värde inte får förändras, bara att de inte får ändras ovarsamt eller så att de förvanskas. Samtidigt måste det även ske en vägning mellan allmänna och enskilda intressen i enlighet med PBL 2 kap 1 § då fråga om varsamhet och förvanskning hanteras.

Enligt idag gällande lagstiftning och aktuella rättsfall kan förändringar i många fall genomföras, det handlar snarare om hur åtgärderna utförs än om de utförs.

Bedömningsgrunder

Terminologi

Så långt som möjligt används terminologin och definitioner enligt PBL 1 kap 4 § och PBF 1 kap 2-5 §§. Det innebär bl.a. att en anläggning är en sådan anläggning som anges i PBF 6 kap 1 §.

Källmaterial

För arkivstudier har material från ett flertal arkiv inhämtats. Även en litteraturstudie har genomförts. För exakt lista på använda arkivhandlingar se avsnitt Källor.

Kommentarer kring arkivhandlingar och källor
Gasverket och dess historia har avhandlats i flera böcker och utredningar. I vissa fall finns motstridiga uppgifter. I denna utredning hänvisas därför så långt som möjligt till grundkällor i form av ritningsmaterial.

Tolkningen av äldre källor samt ritningsmaterial och fotografier försvåras avsevärt genom att det stora arkivet över gasverket har splittrats upp och återfinns i olika arkiv. I samband med att arkivet splittrats har handlingar kommit på villovägar vilket medfört att det mycket stora arkivmaterialet som innehåller allt från utformning av spisar i arbetarbostäderna till konstruktionsritningar för gasklockorna har tappat sin kontinuitet. I flera fall har ritningar som funnits registrerade inte kunnat plockas fram eftersom det varit oklart i vilket arkiv de finns eller om de ens existerar längre.

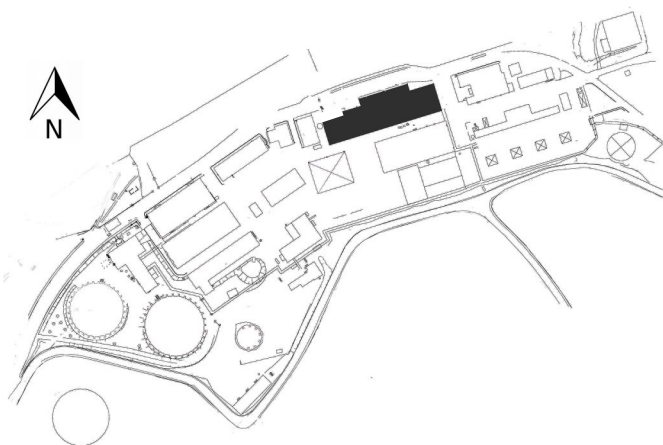
Utöver ovan angivet material och vad som redovisas i avsnittet Källor finns en samling om ca 140 glasplåtar i privat ägo hos Peter Nyblom som White AB av kostnadsmässiga skäl ej haft möjlighet att ta del av. Fotografierna är tagna av Karl Eklund under 1892-1912 och visar uppförande av verkets byggnader och när verket tagits i drift.

Källkritik för datering av ombyggnation och väggar

Det som främst legat som grund för datering av väggar och ombyggnationer är det insamlade arkivmaterial från SSAs

Kart- och Ritningsarkiv. Materialet som används återfinns i stora drag i historiken i förundersökningen och resonemang kring datering kan således återfinnas i texten och kopplas till bilder. Det årtal som angetts i väggdateringen har grundats på datering på den tidigaste ritningen som väggen syns på. Detta innebär att vid vissa fall är ritningen en ombyggnationsritning som visar nybyggnation av en vägg vilket återfinns markerat på grundritningen. I andra fall är det inte klargjort om väggen är ett planerat tillägg eller en redan befintlig vägg. Dateringen utgår från första kända årtal som angetts på ritning och inte exakt uppförandeår. Detta innebär att alla årtal på väggdateringskartorna anges som cirka.

Hus 26,24,25 Retorthus och kylarcentral

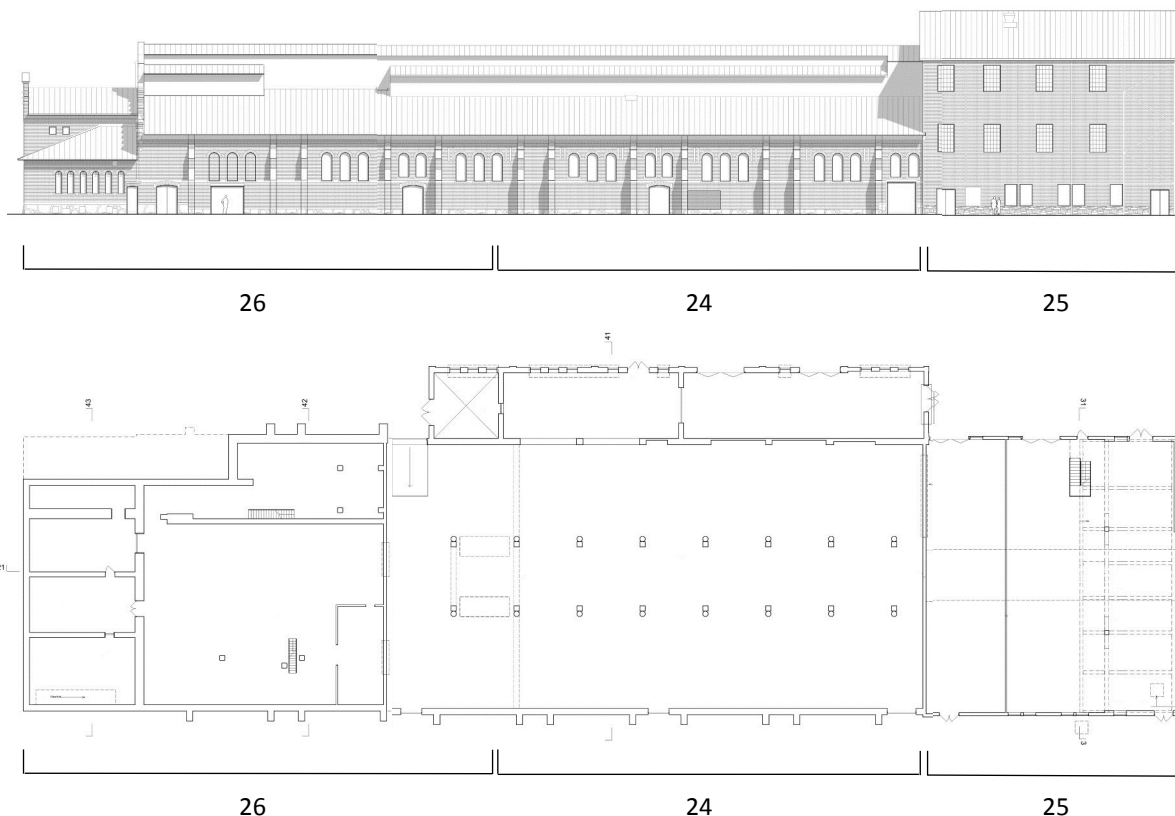
Hus 26, 24 och 25 bildar tillsammans en lång sammanhängande byggnad. Byggnaden är i grunden det första retorthuset som uppfördes på området.

Retorthuset uppfördes under gasverksområdets första utbyggnadsfas 1892. Kvar av den ursprungliga byggnaden som ritades av Ferdinand Boberg benämns idag som hus 26 och hus 24. Arkitekturen ansluter i utförande till övriga byggnader som Boberg ritade i området.

Byggnaden var ursprungligen lika lång som den är idag men ca en fjärdedel av den östra delen revs 1912 och ersattes då av en ny större volym som idag benämns som hus 25. Denna del uppfördes även den i tegel men fick ett annorlunda utförande av fackverk i stål.

Retorthuset var en av de mest centrala delarna i gasverksanläggningen då det var däri som gasen framställdes. Byggnaden uppfördes som ett långskepp vars västra del är något lägre. Invändigt var retorthuset öppet utan våningsplan eller pelare med dagsljusinsläpp från en lanternin. Under den stora salen fanns en hög källare som innehöll generatorer och ugnar.

Vid ombyggnationen 1912 fick byggnaden sannolikt en mindre takvåning/lanternin samt det torn (placerat där hus

24 och 25 möts) som återfinns på äldre arkivmaterial. Tornet samt lanterninen återfinns på foton i arkivmaterial från 1926. Hus 25 byggdes under 1950-talet om till kylarcentral, då tornet och takvåningen/lanterninen på hus 25 sannolikt revs.

Byggnaden har under sin tid förändrats i takt med att gasframställningen utvecklats vilket har medfört att byggnaden byggts om och till. Olika typer av retortsystem har förekommit, stående, liggande och lutande. Byggnaden har varit oljegasverk, generatorcentral, ångpannecentral, kylarcentral och personalutrymmen.

Genom åren har byggnaden genomgått stora förändringar både exteriört och interiört. Idag finns inga av de karaktäristiska skorstenarna längs med byggnadens långsidor kvar då de hörde till ett äldre retortsystem. Inte heller har fasaden mot söder kvar de lägre utbyggnaderna som fanns kring skorstenarna. Istället har den norra fasaden byggts till med lägre volymer och flera stora portar har tagits upp. Den ursprungliga strukturen är trots alla förändringar fortfarande i stora delar avläsbar. Idag står byggnaden oanvänd.

Ovan t.h. Bild 1: Fasad och planritning av byggnaden idag. Källa: Konzept

Historik — Nybyggnad

1892 Nybyggnad av retorthus I

Retorthus I uppfördes 1892 och var en del av den ursprungliga anläggningen som ritades av Ferdinand Broberg. Byggnaden uppfördes under den första utbyggnadsfasen av gasverksområdet.¹

Uppförandefas och syfte

Syftet med byggnaden var vid uppförandet att inrymma en av de mest centrala funktionerna för gasverksproduktionen, nämligen maskinerna som framställde gas. Retorthuset rymde de ugnar som hettade upp stenkolet som gasen utvinns ur. Processen som sker i retorthuset är bland de första stegen vid gastillverkningen, här bildas gasen som sedan pumpas vidare till kondensatorhuset (hus 30).²

Byggnaden

Retorthuset uppfördes likt övriga byggnader ritade av Boberg i rött tegel med listverk av kalksten. Graniten som socklarna består av erhöles vid grundsprängningarna.³ Fasaderna består av bärande murverk i rött flerfärgat tegel med två längsgående mönsterfriser i gult och brunt förbländertegel.

Fasader

Den östra gaveln uppfördes ursprungligen med en trappgavel med mönstermurning, liknade gavlarna på hus 8. Gaveln var försedd med elva stycken tätt placerade rundbågiga fönster med stigande höjd anpassad till takets lutning.

Den västra gaveln har ett högre separerande trappgavelparti som markerar ett avsteg till en lägre byggnadsdel. Den lägre byggnadsdelen, idag benämnt som hus 26, har ett mittparti med sadeltak som flankeras av två lägre byggnadsdelar med valmade tak. Gaveln hade ursprungligen tolv stycken mindre rundbågiga fönster grupperade om tre och ett större valvbågigt fönster som placeras på den övre våningen.

Bild 2: Retorthus I, västra delen av norra långsida fasad. Notera avskiljande trappgavel och lägre byggnadsdel, 1890-tal. Källa: SSA

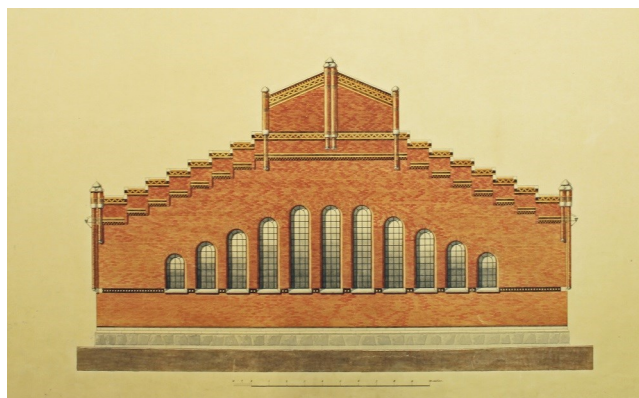

Bild 3 :Retorthus I, östra trappgaveln, idag riven och vid placering av hus 25. 1890-tal. Källa: SSA

Bild 4: Retorthus I, västra gaveln med dess lägre byggnadsdel samt hus runt skorstenarna längs med södra långsidan. 1890-tal. Källa: SSA

Historik — Nybyggnad

Den norra långsidans fasad utformades med pilastrar på vardera sida om portalerna samt flankerande skorstenar. Rundbågade fönster om tre och två i par placerades högt upp på fasaden.

Södra långsidan hade liknande utformning som den norra sidan men fasaderna fick redan i ursprungsutförandet lägre utbyggnader kring de fyra skorstenarna. Dessa utbyggnader hade fyrkantiga småspröjsade fönster med fyra eller 16 fönsterrutor (se bild 8).

Tak

Vid uppförandet bestod takkonstruktionen av fackverksstolar av stål, så kallad polonceutakstol, som har en spännvidd över hela byggnadens bredd och upplag på murkrönet. Taket var, och är, ett sadeltak med en längsgående lanternin, som ursprungligen var täckt med skiffer.^{2a}

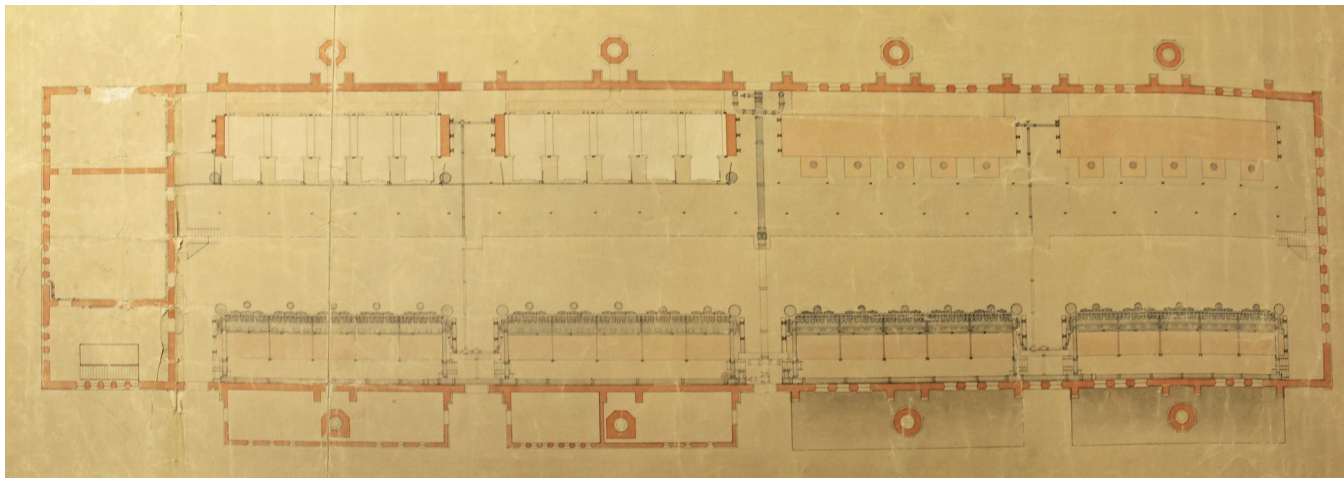

Bild 5: Invändig uppdelning av retortrar, visar olika nivåer av planen för byggnaden. 1890-tal. Källa: SSA

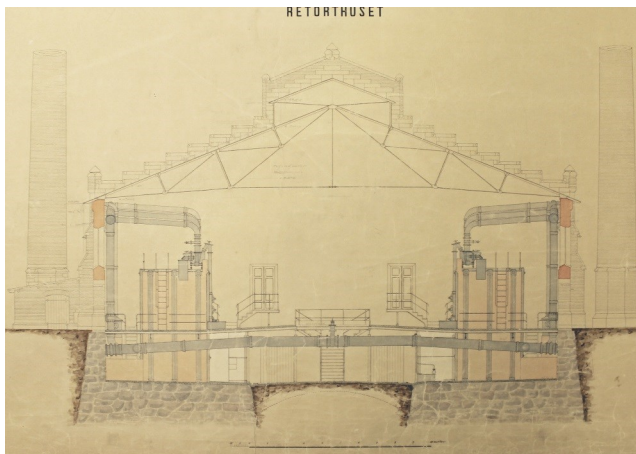

Bild 6: Sektionsritning av Retorthus I. 1890-tal. Källa: SSA

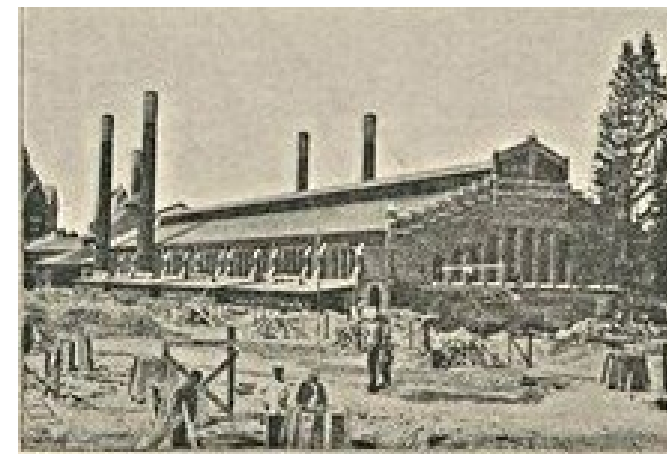
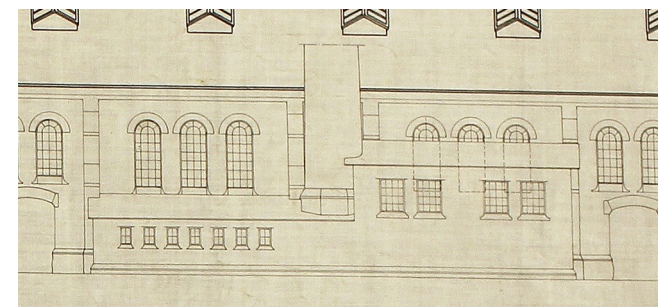

Bild 7: Retorthus I, 1893, visar fyra skorstenar uppförda. Källa: SSM

T.v. Bild 8: Ritning visande de lägre byggnadsdelarna som fanns kring skorstenarna längs med södra sidan (mot hus 15/16). Notera de mindre rektangulära fönstren samt de tre förbyggda fönstren i bakre fasad. Källa: SSA

Historik — Nybyggnad

Interiört

Sal för retortarna

Vid uppförandet bestod byggnadskroppen i huvudsak av en enda stor hall som rymde maskinerna som framställde gas. Under den stora salen var en stor källare belägen där ugnarna placerades. Ursprungligen skedde processen att framställa gas genom användandet av så kallade horisontella retortar. I retortarna placerades stenkolen som hettades upp av underliggande ugnar som eldades av koks. Matningen av kol och utrakningen av koks skedde för hand.⁴

Del för retorthusarbetarna

Byggnadens västra del med två våningsplan, idag benämnd hus 26, inrymde ursprungligen kläd-, mat-, dusch- och lärum för retorthusarbetarna.⁵ Ursprungligen var den lägre byggnadsdelen indelad i tre rum på nedervåningen och ett rum på övervåningen (se bild 10-11).

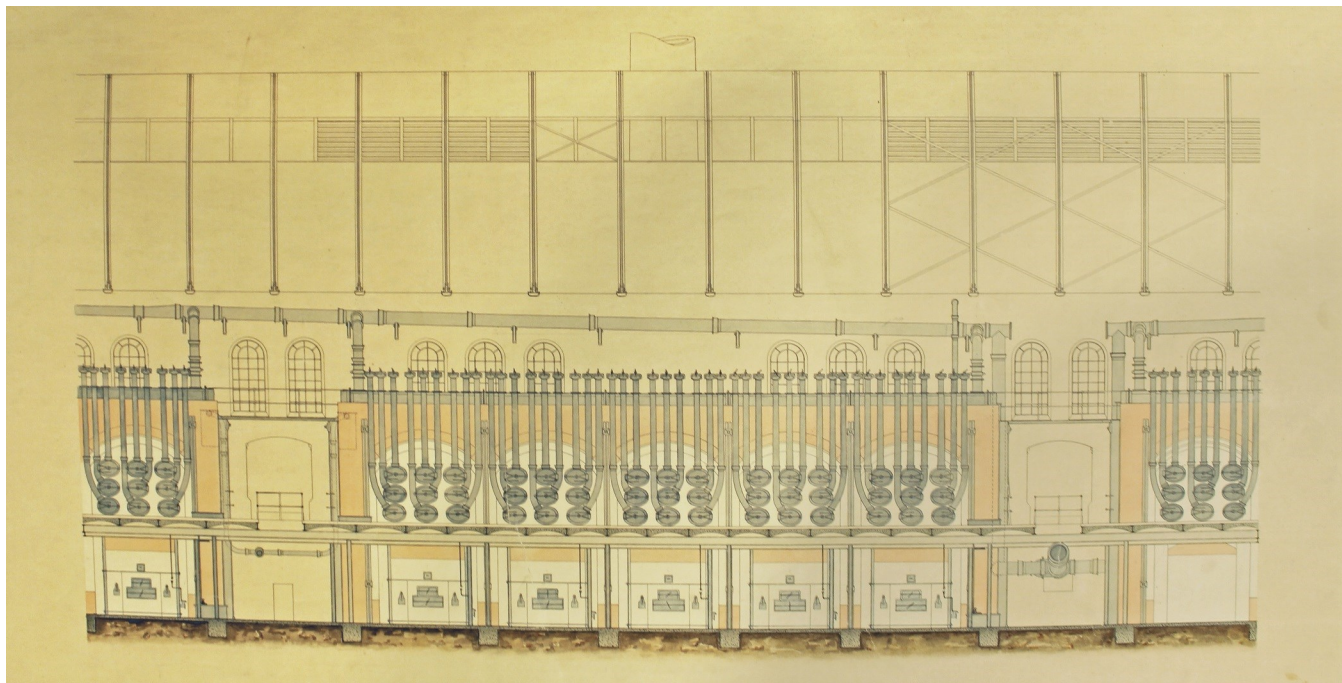

Bild 9: Sektionsritning som visar uppdelningen av ett batteri, i källarplan de fem ugnarna, ovanför syns de nio retortarna och i bakgrunden dess tillhörande skorsten. Trol. 1890-tal. Källa: SSA

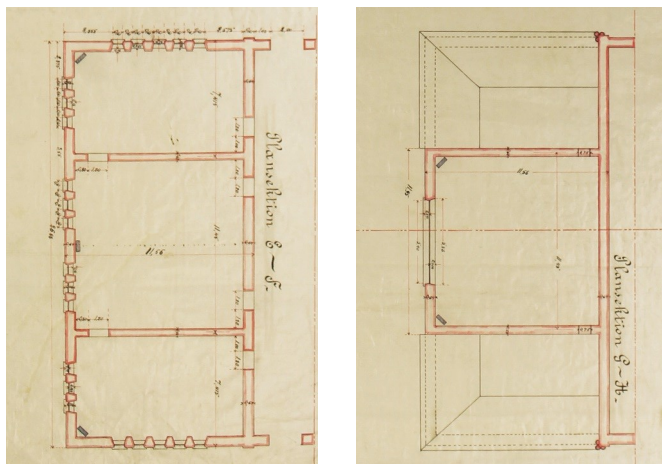

Bild 10-11: Ritning visande den västra gavelns våningsplan. T.v. plan 1 och t.h. plan 2.. Trol. 1890-tal. Källa: SSA

Bild 12: Utrakning av glödande koks ur retorterna vid 1900-talets början. Källa: Ljus, kraft värme

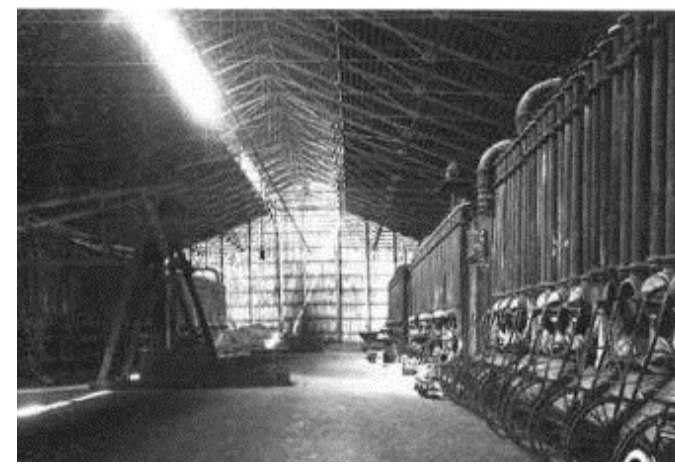

Bild 13: Interiör i Retorthus I, 1914. Visar den stora salen med retortar, samt den mellanvägg som uppkom 1912 vid tillbyggnad av Retorthus III. Notera polonceautakstolarna. Källa: Ljus, Kraft, Värme

Historik — Utbyggnad av skorstenarna

1899 samtliga skorstenar utbyggda

Uppförandet av skorstenarna genomfördes i etapper från det att själva byggnadskroppen stod färdigt 1892.

Skorstenarna hörde till den ursprungliga metoden av gasframställning som skedde i och med upphettningen av kol i de liggande retortarna. Ugnarna var placerade under retortarna och vardera ugn försedde 9 retortar med värme. Ugnarna var indelade i så kallade batterier. 5 stycken ugnar bildade ett batteri och varje batteri hade varsin skorsten.⁶

Byggnaden inrymde invigningsåret 1893 20 stycken ugnar, dvs. 5 st batterier med 4 stycken skorstenar.⁷ Dessa första skorstenar låg längst åt väster mot hus 26 (se bild 7).

1899 hade samtliga åtta skorstenar rests vilket innebar större kapacitet för produktionsanläggningen. 1903 inrymde retorthuset 40 stycken generatorugnar, dvs. 8 batterier som krävde 8 skorstenar. Ugnarna innehöll sammanlagt 360 liggande retortar.⁸

4 kringbyggda skorstenar

Samtliga skorstenar längs med den södra långsidan hade en kringliggande utbyggnad (bild 5, 7,8). Spår av utbyggnadernas placeringar kan fortfarande idag ses i murverket samt i sockeln som på dessa platser är putsad och inte huggen granitsockel likt byggnaden i övrigt.

Bild 14: Foto av byggnadens norra fasad mot det som idag är Bobergsgatan. 1903. Källa: Karl Eklund

Bild 15: Närbild av skorstenstopp samt hus 26 närmast till höger i bild. Närmast bakom hus 26 syns hus 30 med sitt toppiga tak. Källa: Karl Eklund

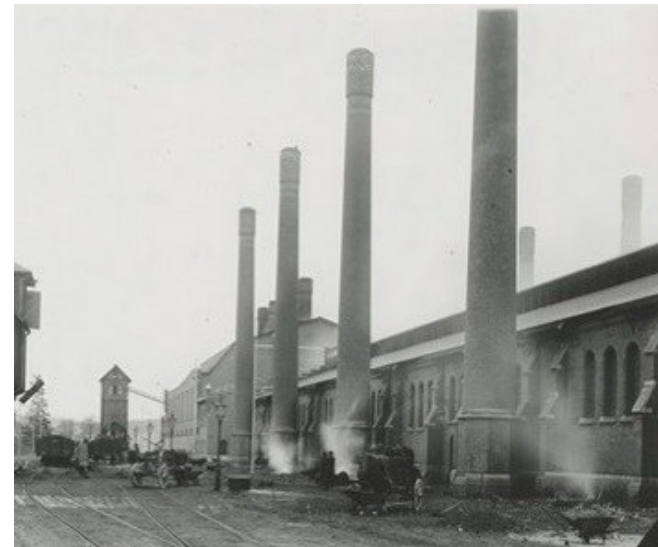

Bild 16: Foto från ca 1903, fasad mot Bobergsgatan med Retorthus II i bakgrunden. Källa: SSM

Historik — Tillbyggnad av hus 25, ombyggnad av hus 26

1912 Rivning och tillbyggnad av retorthus III, hus 25

1912 rivs en fjärdedel av byggnadens östra del. En ny volym uppfördes för att rymma ett nytt system av vertikala retorter. Denna del kallas idag för hus 25 men kallades ursprungligen för retorthus III. Retorthus I var den ursprungliga byggnadskroppen (hus 26 och 24) och retorthus II stod där hus 21 idag är beläget. Benämningarna har med åren ändrats.

Ett nytt mer automatiserat system

Det nya systemet av vertikala retortrar var av en engelsk konstruktion från Glover– West och bestod av 6 stycken ugnar med 8 retortrar vardera. Systemet var till stor del mekaniserat och matades automatiskt uppfifrån, till skillnad från de tidigare liggande retortrarna som hade matats för hand. Kolen hettades upp genom retorten så att den nådde en avgasningstemperatur. Efter avgasningen kylde den färdiga koksen ner i den nedre delen av retorten.⁹

Utformning

Hus 25 skilde sig från det befintliga retorthuset, både i volym och utförandeteknik. De oisolerade ytterväggarna uppfördes likt befintlig byggnad i tegel, men i ett stålfacksverk som fylldes med halvstenstegel. Den tunna konstruktionen var skapad utifrån det värmealstrande arbete och produktionsprocess som byggnaden skulle inrymma. Någon ursprungsritning av hus 25 har inte återfunnits men utformningen av fackverk påminner delvis om då intilliggande retorthus II.

Torn och takvåning

Hus 25 uppfördes sannolikt redan från början med en indragen takvåning och ett elevatortorn (se bild 19). När dessa tillkom är inte klarlagt men finns med på ritningsmaterial från 1917 samt flygfoto från 1926 och framåt. Tornet var anslutet till kokshantering genom en bana från hamnen som via denna matade de vertikala retortrarna automatiskt.¹⁰

Bild 17: Flygfoto från 1932 visande hela byggnaden samt tillbyggnaden, hus 25 med indragen takvåning och torn markerad i bild Källa: SSM

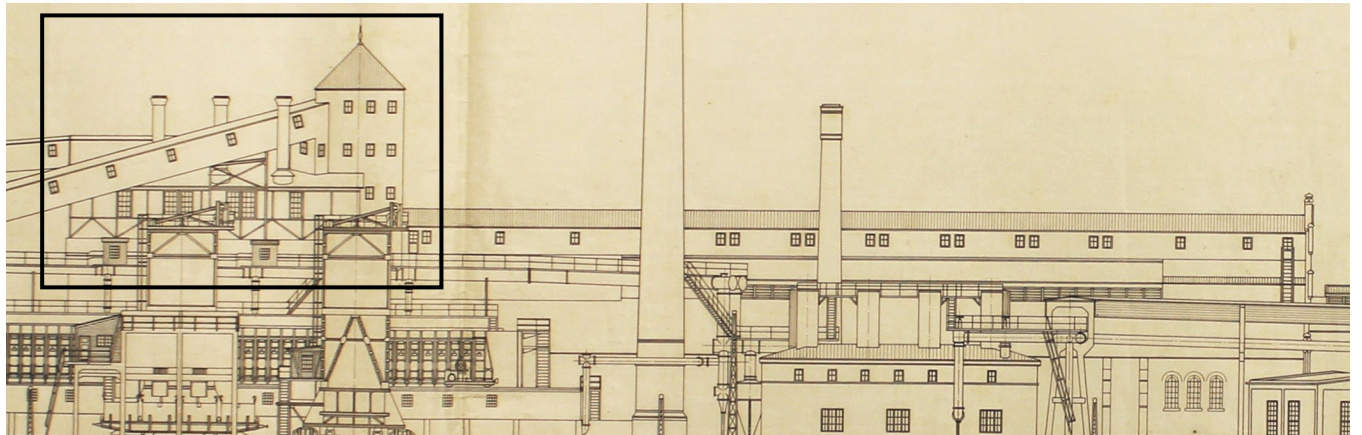
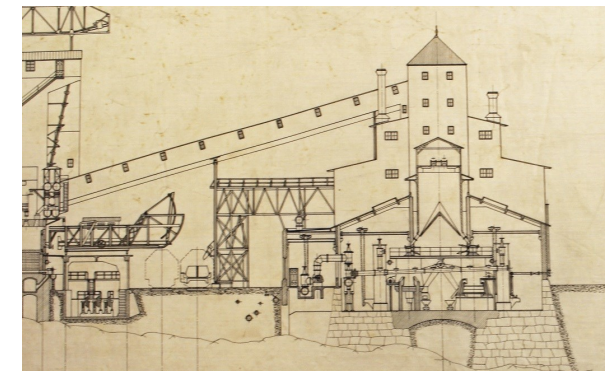

Bild 18: Ritning av långsidan mot Bobergsgatan från 1917. Källa: SSA

T.h.: Bild 19: Övre delen av byggnaden sett från väster, 1917. Källa: SSA

Historik — Tillbyggnad av hus 25, ombyggnad av hus 26

1915 hus 26 blir ångcentral

I retorthusets västliga del, idag benämnt hus 26, inrymdes år 1915 en ångcentral.

Centralen bestod av fyra ångpannor av typen Babcock & Wilcox', vattenrörpannor, som eldades med kol och kokstubb. Tre av pannorna var försedda med en kedjerost för koksstubb och en med en kedjerost för stenkol. Till anläggningen hörde även bl.a. en överhettare för varje ångpanna, ekonomiser för matarvattnets förvärmning, luftlådor samt sottutagningsapparat, behållare och motor.¹¹

I samband med omvandlingen till ångcentral tillkom troligtvis den skorsten som är placerad vid husets västra kortsida (mot hus 30).

Troligtvis tillkom även vid denna tidpunkt den mellanvägg som idag avskiljer hus 26 från hus 24.

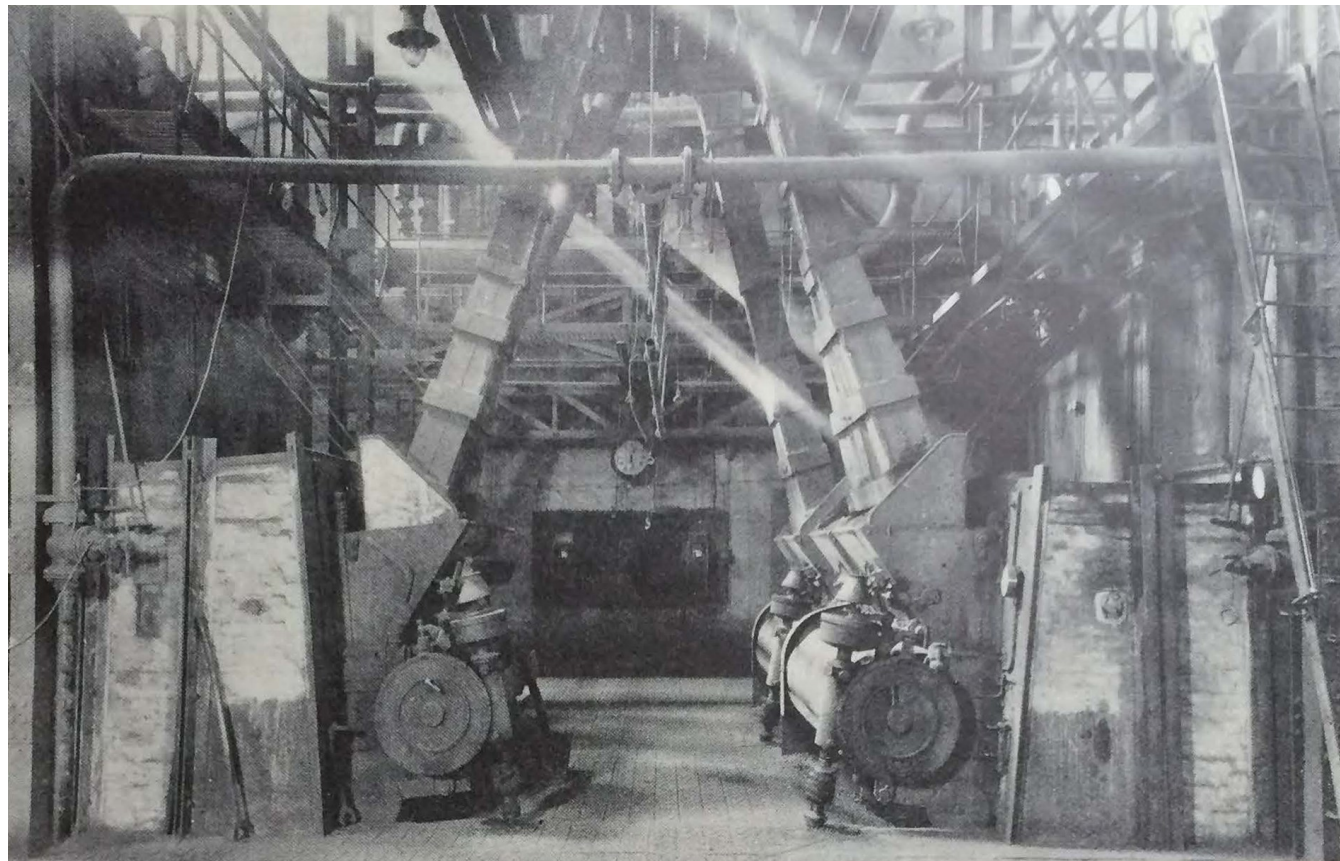

Bild 19: Foto 1926 av interiören i ångcentralen i hus 26. Notera ljusinsläppet från takfönstren samt att enbart delar av rummet och anläggningen omfattning syns i bild. Källa: Gasverksföreningens årsbok

Historik — Om- och tillbyggnad

1916 hus 24 byggs till med maskinhus, retorthus blir generatorcentral och nya koksfigkor.

Tillbyggnad av maskinhus hus 24

Vid omvandlingen av hus 25 tillkom en utbyggnad på norra långsidan av hus 24. Här inrymdes exhauster (pumpmaskin), fläkt, ångturbin och stoftsamlare. Den nya byggnadsdelen uppfördes i betong med en yttre vägg av tegel med samma utformning som den ursprungliga byggnadskroppen, i rött tegel och ett frisband av olikfärgad förbländertegel. Sannolikt öppnade man vid denna tidpunkt upp för två stycken lanterninfönster i taket.¹²

Generatorcentral och de första koksfigkorna hus 24

Redan fyra år efter uppförandet av det nya retorthus III, (hus 25) ändrades användningen av den stora hallen i retorthus I (hus 24/26). I och med gasframställningens utveckling blev den stora hallen generatorcentral för framställning av generatorgas. Retortrar och ugnar togs bort och ersattes av generatorugnar.¹³ De fribärande takstolarna byttes ut mot en armerad betongkonstruktion och 8 stycken åttkantiga pelare med horisontella traversbalkar installerades (se bild 21-23). Detta nya system innebar sannolikt att skorstenarna hörande till det gamla ugnssystemet till stor del blev överflödiga. Från flygfotomaterial från 1921 är flera av skorstenarna rivna. 1926 är 7 av de 8 skorstenarna kring långsidorna rivna.¹⁴

Generatorugnarna var likt de vertikala retortrarna i retorthus III (hus 25) automatiskt matade uppifrån. Matningen skedde genom de tillkommande 3 stycken koksbehållarna av betong som fylldes genom en transportbana.¹⁵

Av ritningsmaterial samt ett äldre fotografi syns en tidigare plattform i den stora hallens mittersta del som skapade ett mellanbjälklag (se bild 24, 27-28). Då ljusinsläppet blev sämre av att koksfigkorna skymde för lanterninen togs 1917 8 stycken lanterninfönster upp i takfallet på hus 24 på bäge takfallens sidor där kolfickorna förlades.

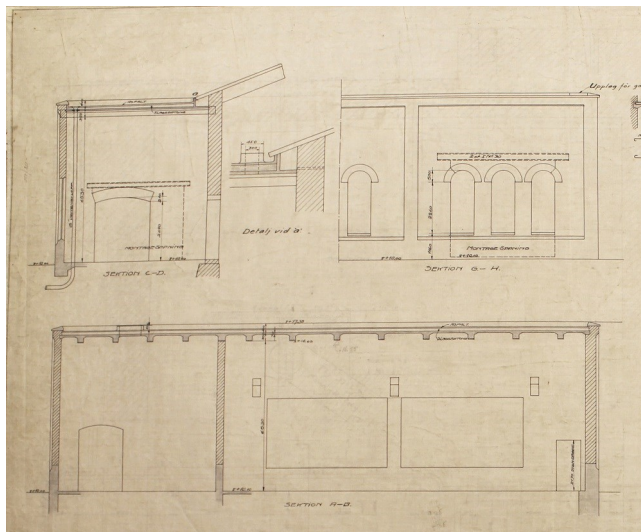

Bild 20: Sektionsritning från 1916, visar tillbyggnaden av maskinhuset från väst och inifrån. Källa: SSA

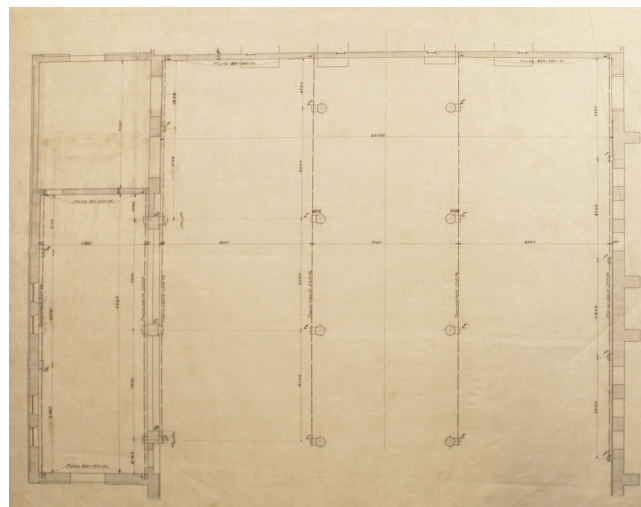

Bild 21: Planritning från 1916, visar utbyggnaden åt norr samt pelarplaceringen. Källa: SSA

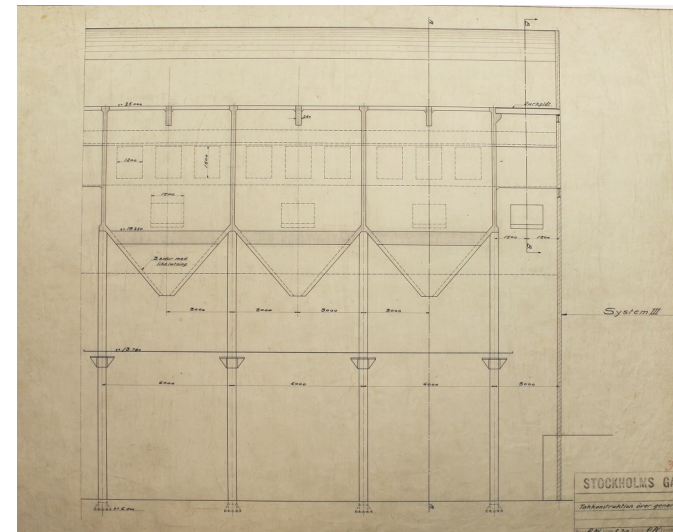

Bild 22: Sektionsritning från 1915, visar tillägget av pelare och koksfigkor. Källa: SSA

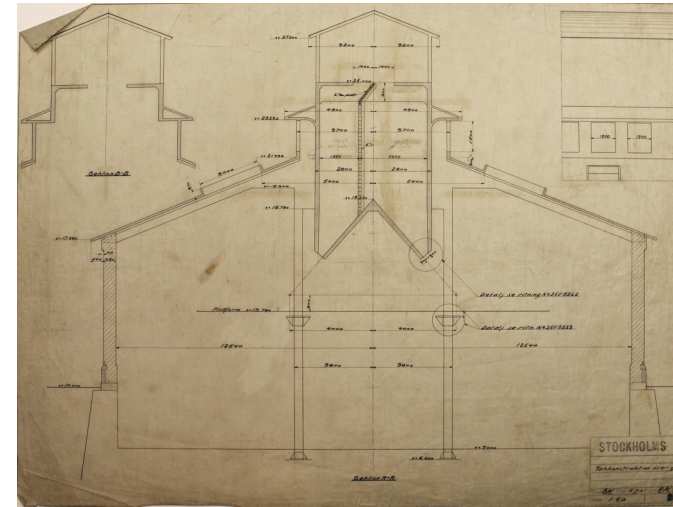

Bild 23: Sektionsritning från 1915, visar tillägget av pelare och koksfigkor. Källa: SSA

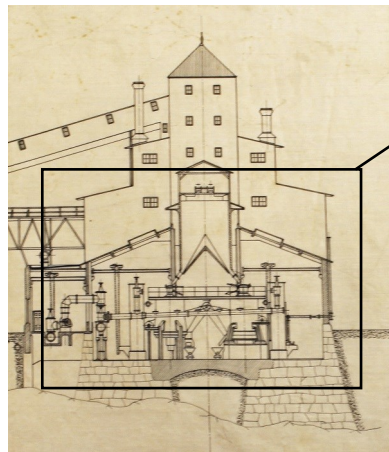
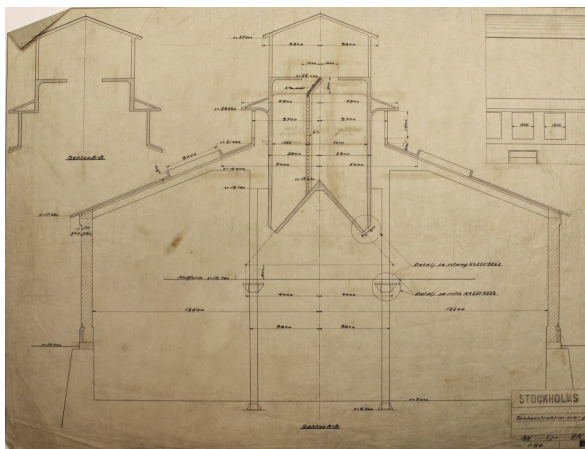
Historik — Om- och tillbyggnad

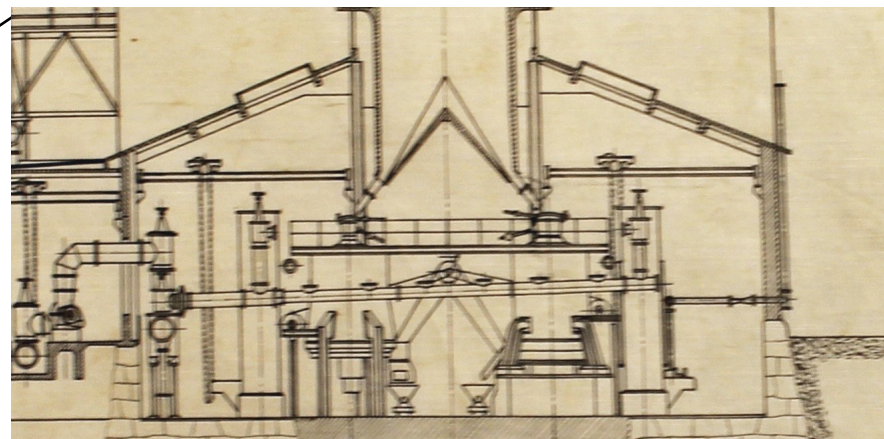
Bild 24: Foto av östra delen av hus 24 med väggen som avdelar mot hus 25 i bakgrunden. I bild syns generatorgasugnarna med kolfickor i byggnadens mitt. I taket syns takfönstren. Foto efter 1916 då generatorgasugnarna och kolfickorna installerades. Källa: Gasverket i Värtan.

Bild 25: Foto av västra delen av hus 24 med väggen som avdelar mot hus 25 i bakgrunden, år 2015. Nivån för plattformen kan ses vid den kvarvarande balken mellan pelarna under koksäckarna till vänster i bild.

T.h. Bild 26: Sektionsritning från 1915 visar tillägget av pelare och koksäckor. Notera våningshöjden för plattformen under kokafickorna. Källa: SSA. Mitt och t.h. Bild 27-28: Visar övre delen av Retorthus III, hus 25, sett från väster. Källa: SSA

Historik — Om- och tillbyggnad

1927 hus 24, 26, maskinhus byggs till, koksfickor utökas

Maskinhuset förlängs

Tillbyggnaden mot Bobergsgatan från 1916, som innehöll maskinhus, utökades 1927 ytterligare. Maskinhuset förlängdes då åt väster.

Koksfickor utökas

1927 gjordes även tillägg av åttkantiga pelare och traversbalkar, då ytterligare fem stycken koksfickor tillkom i den stora hallen (som idag är hus 24 och delvis hus 26)(se bild 29). Efter denna till- och ombyggnad hade gasverksområdet 10 stycken gasgeneratorer.¹⁶

Takfönster utökas

1927 togs ytterligare 10 stycken lanterniner/takfönster upp på vardera sida takfall för att öka ljusinsläppet i den stora hallen. Dessa fönster sattes igen någon gång efter 1998 då de fortfarande återfinns på fotomaterial (se bild 33).

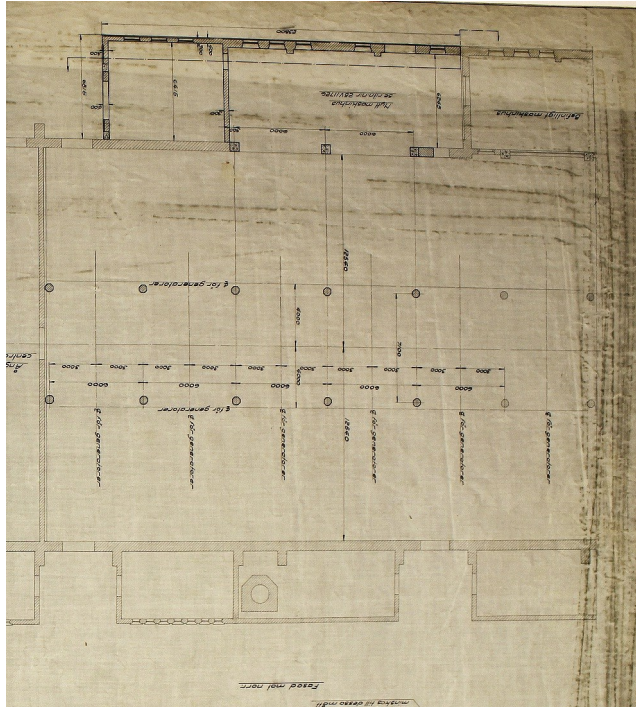

Bild 29: Planritning över hus 24 och del av 26 år 1927 med Bogersgatan överst i bild. Ritning över förlängningen av maskinhuset se mörk markering överst i bild. Alldeles utanför bild t.v. är hus 26. Se även tillkommande åttkantiga pelare utmärkte samt utbredningen av byggnaden kring skorstenarna nederst i bild. Källa: SSA

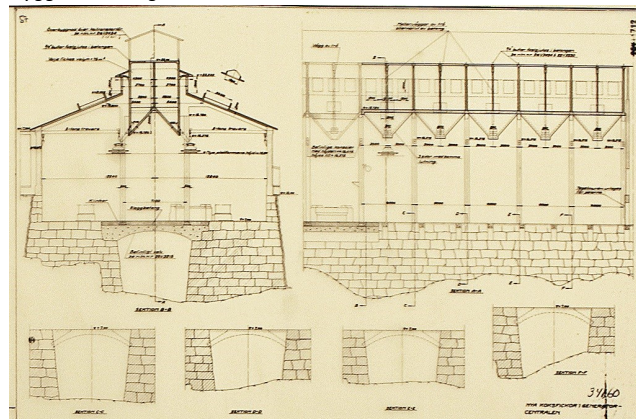

Bild 30: Sektionsritning av tillkommande koksfickor i hus 24/26, se mörka markeringar på karta. Källa: SSA

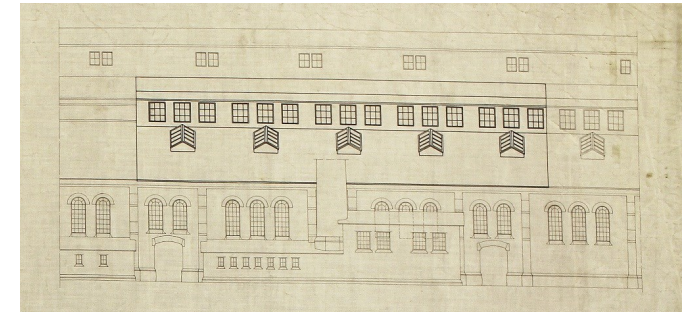

Bild 31: Ritning av fasaden mot hus 15/16 med tillägg 5 st lanterninfönster. Notera även Källa: SSA

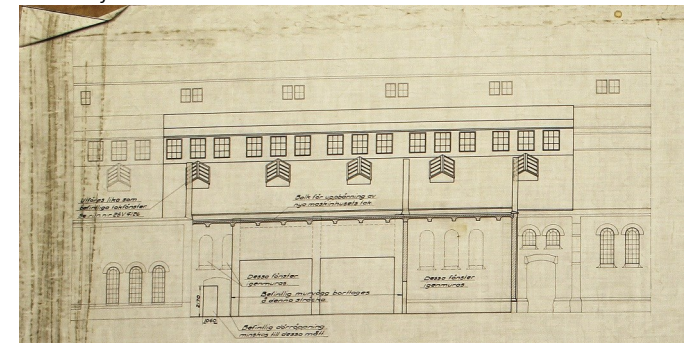

Bild 32: Sektionsritning visande den nya väggen mellan generatorcentral och maskinhus. Visar även de 5 nya lanterninfönstren på norra sidan mot Bobergsgatan. Källa: SSA

Bild 33: Fotografi från 1998 av hus 24 och 25, visar lanterninfönstren. Källa: SSA

Historik — Om- och tillbyggnad

Bild 34: Foto av hus 24 sett mot väster.

Bild 35: Foto av hus 24 sett mot väster.

Bild 36: Foto av hus 26/24/25 med hus 25 i förgrunden.

Bild 37: Foto på utbyggnaden längs med norra långsidan fullt utbyggd, Bobbergsgatan. Foto: Göran Ekeberg

Historik — Om- och tillbyggnad av hus 25

1951-1954 hus 25 byggs om till från retorthus till kylarcentral

På 1950-talet förändrades funktionen för retorthus III (hus 25) efter att gasframställningen åter utvecklats och systemen förnyats. Efter en omfattande ombyggnation stod byggnadsdelen klar som kylarcentral 1954. Centralen tog tillvara på den värme som de kammarugnarna i den nya kammarugnsanläggningen genererade. Den tillvaratagna värmen användes för ett lokalt fjärrvärmesystem i Hjorthagen som vid start hade 1228 lägenheter anslutna.¹⁷

Förändringar

I och med ombyggnationen revs stora delar av det invändiga stålfackverket med balkar och pelare (syns på bild 42). Några av ändringarna var en ny mellanvägg i tegel, ett nytt entresolplan (det som idag räknas som plan 4) samt att det övre fackverket kläddes in. I källarplanet tillkom ett kulvertsystem vars mellanväggar armerades.

Det ursprungliga taket med det mindre tornet och lanterninen revs och ersattes av ett slätt sadeltak. Då byggnadens nya funktion inte var så värmealstrande som den tidigare putsades insidan av gaveln åt norr. Av ritningsmaterialet framgår att två stora portar mot Bobergsgatan tillkommer.

Enligt bygglovshandlingarna framgår att en av portarna blir större än tänkt från början. Man sätter även igen ett flertal fönster. Fotomaterial (bild 42) från 1914 jämfört med stadsbyggnadskontorets handlingar på vad som utfördes 1954 (se bild 43-44) tyder på att fönster på kortsida fasad satts igen en gång tidigare.

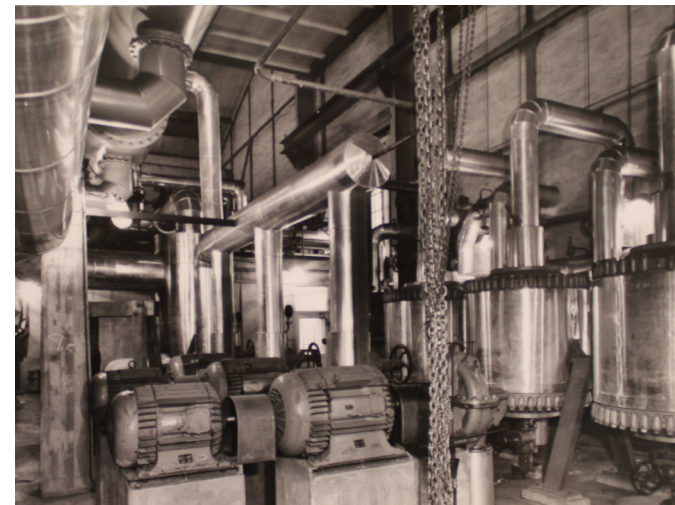
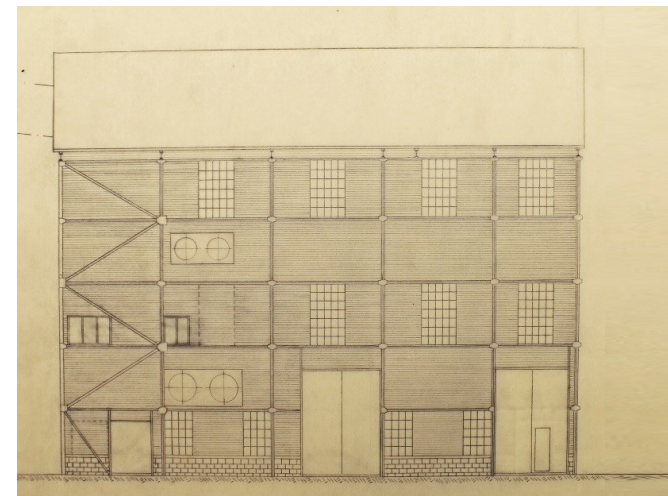
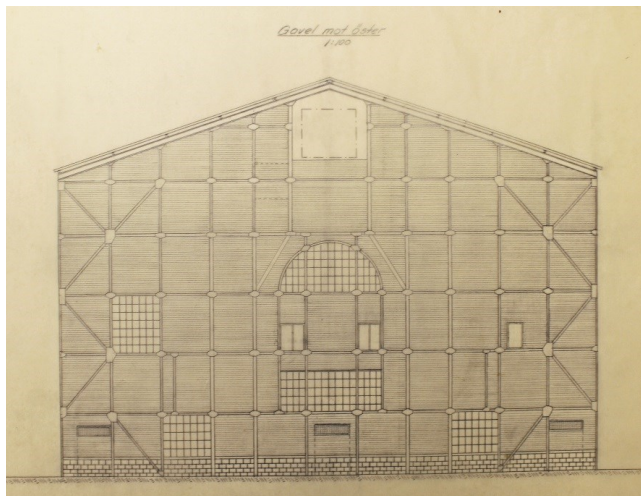
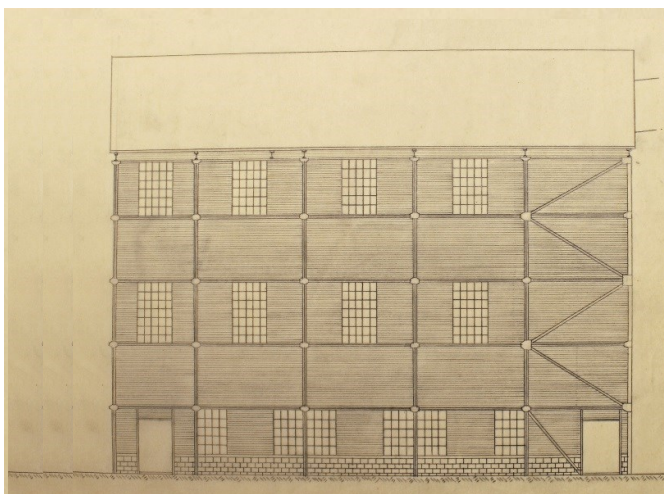

Bild 38: Foto från 1956 av kylare och pumpar i kylarcentralen i hus 25.
Källa: SSA

Nedan: Bild 39-41. Fasadritningar, t.v. mot sydväst mot och hus 15/16, mitten mot nordost mot hus 21 och t.h. mot nordväst och Bobergsgatan. Ritningarna visande bl.a. två nya portar mot Bobergsgatan som enligt fastställda ritningar från bygglovet 1952 endast omfattar en ny stor port (den mitt på fasaden), den andra var ritad mindre. Tornet är nu helt borttaget men förbindelsegången utifrån in i byggnaden via kortsidan är fortfarande kvar. Källa: SSA

Historik — Om- och tillbyggnad av hus 25

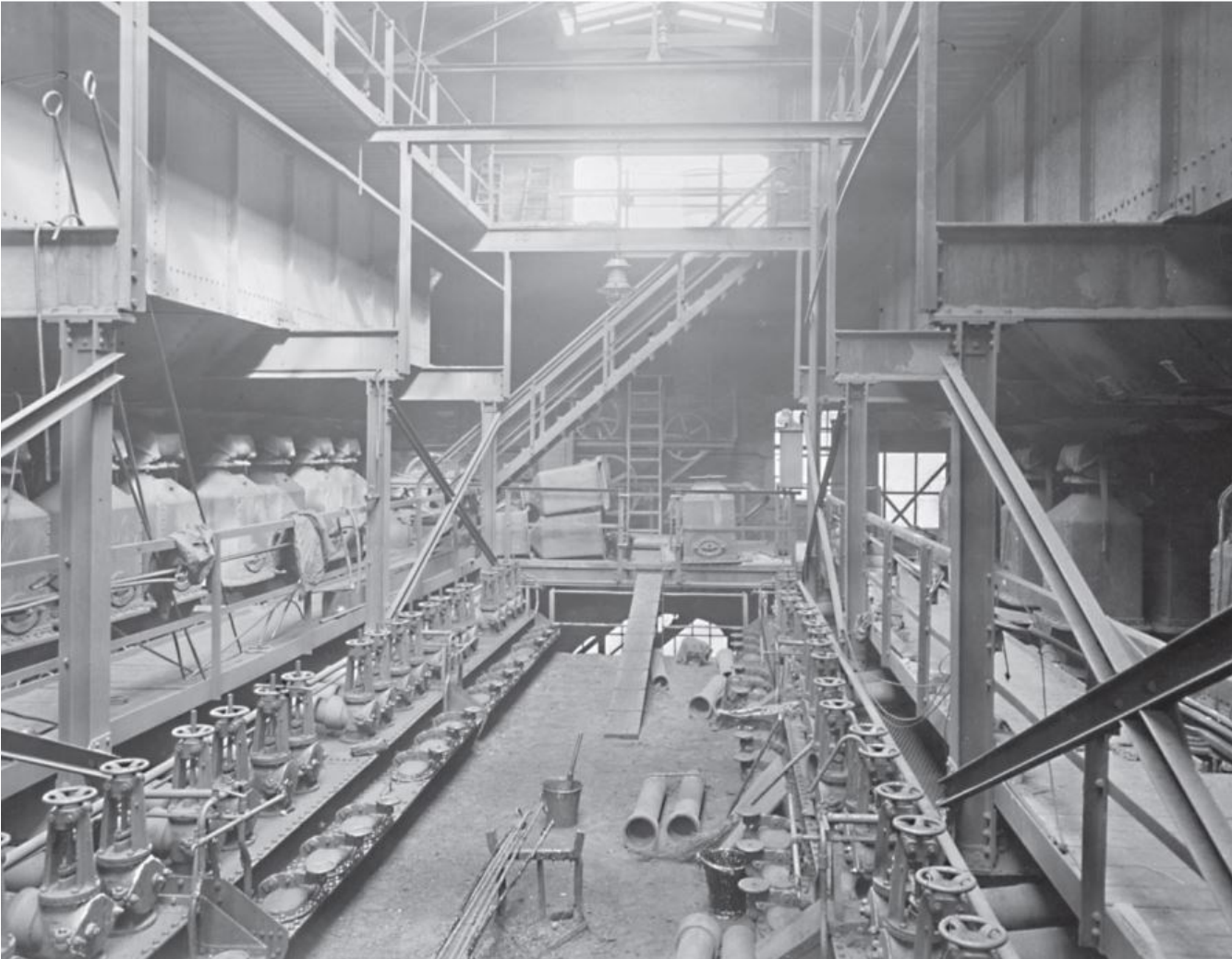

Bild 42: Interiör bild av hus 25 från 1914. Notera det förhöjda indragna våningsplanet kring ljusinsläppet från lanterninen överst i bild överst i bild. Det rundade fönstret mitt i bild finns kvar än idag. Stora delar av dessa inre konstruktionerna revs i samband med ombyggnationen 1951-1954. Källa: SSM

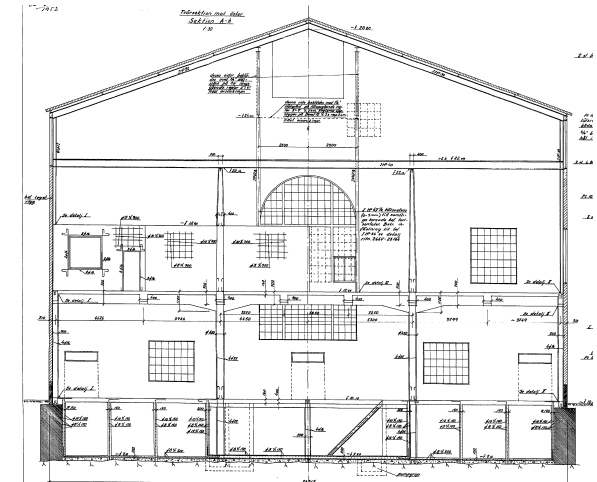

Bild 43: Sektionsritning från 1954 visande den nya källaren samt inredning sett mot gaveln av hus 25. Med streckade fönster redovisas de som sätts igen.. Källa: SBK

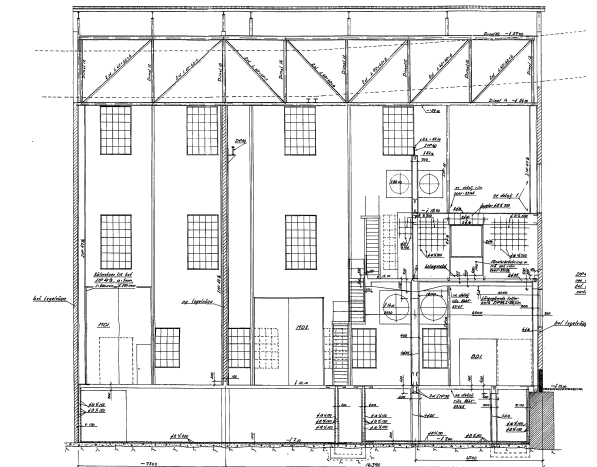

Bild 44: Sektionsritning från 1954 visande bl.a. det nya entresolplanet samt den förstörade porten t.v. i bild. Med streckade linjer redovisas de fönster som försvinner/sätts igen . Källa: SBK

Historik — Om- och tillbyggnad

1958 hus 26 byggs om från ångpannecentral till oljeförgasaranläggning

1958 gjordes den västligaste delen av den stora hallen i retorthusets ursprungliga del (f.d. ångpannecentralen) om till oljegasanläggning. Detta innebar att två stycken koksfigor i denna del togs bort och ersattes av betongpelare och betongbalkar.

Av arkivhandlingar framgår att takmaterialet byts ut samt att nya takfönster tillkommer. Längs med norra väggen (mot Bobergsgatan) tillkom en mindre entresolvåning i betong med en avskiljande lättbetongvägg, taket ovanför kläddes in i träpanel. De gamla pannfundamenten togs bort. En ny betongplatta uppfördes mot den västra väggen (mot hus 26).

Ändringar efter 1958, hela byggnaden

Efter ombyggnationen till oljegasanläggning har endast mindre förändringar gjorts i hus 26.

Några nya portar har tagits upp, framför allt på fasaden mot Bobergsgatan på hus 26/24.

Kylarcentralen och övriga delar av retorthuset förlorade sin funktion 1972 när den sista kolgasproduktionen lades ner och spaltgasverket togs i drift.

Enligt arkivhandlingar revs 1985 en överbyggnad till f.d. generatorcentral på hus 24 som var i fallfärdigt skick, bestående bl.a. av asbestcementskivor och trä, och nya takfönster installerades.

De 18 lanterninfönstren har satts igen och stora delar av tak och fönster har satts igen och taket har klätts in i korrugerad plåt någon gång efter 1998. Mycket av den senaste inrymda utrustningen är borttagen men funktionen av byggnaden kan fortfarande utläsas. De källare som tidigare inhyste ugnarna har fyllts igen.

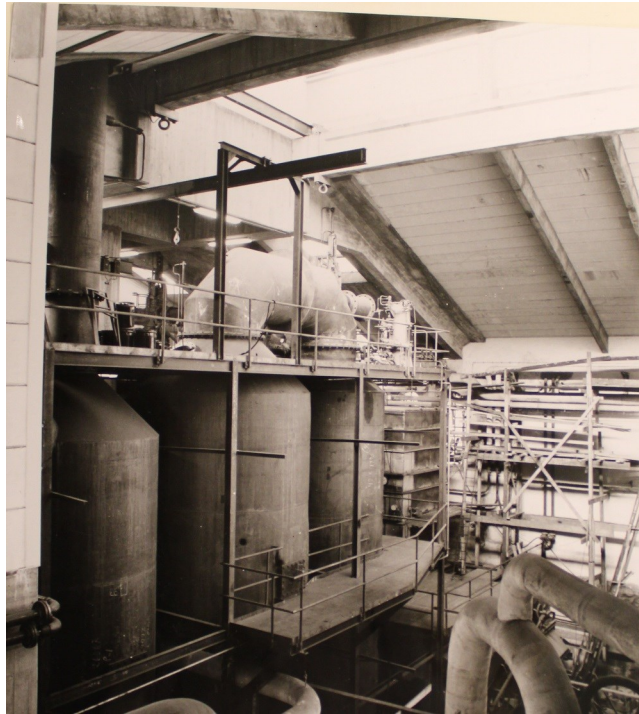

Bild 45: Fotografi av oljegasverket i hus 24, 1959. Källa: SSA

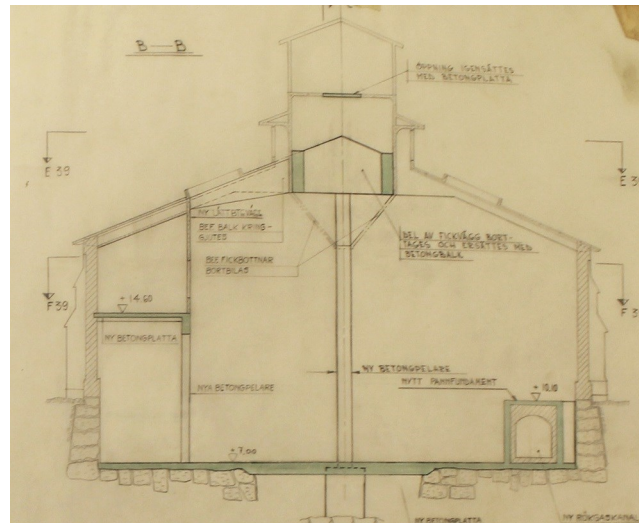

Bild 47: Sektionsritning av oljegasverk, 1958. Källa: SSA

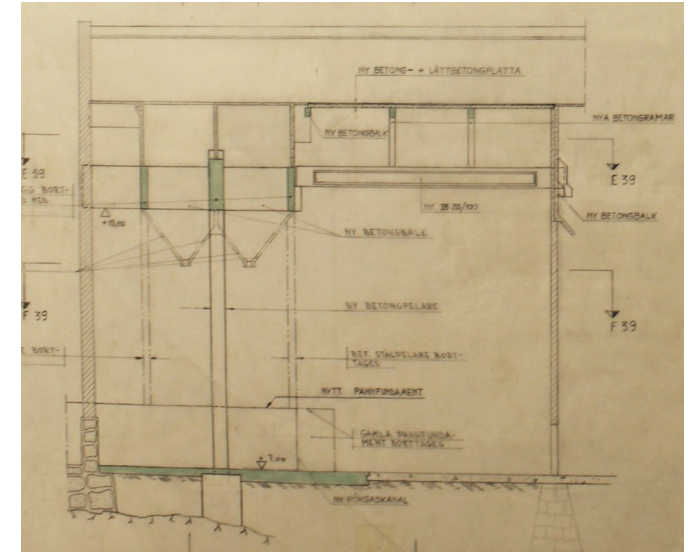

Bild 46: Sektionsritning av ombyggnation till oljegasverk, 1958. Källa: SSA

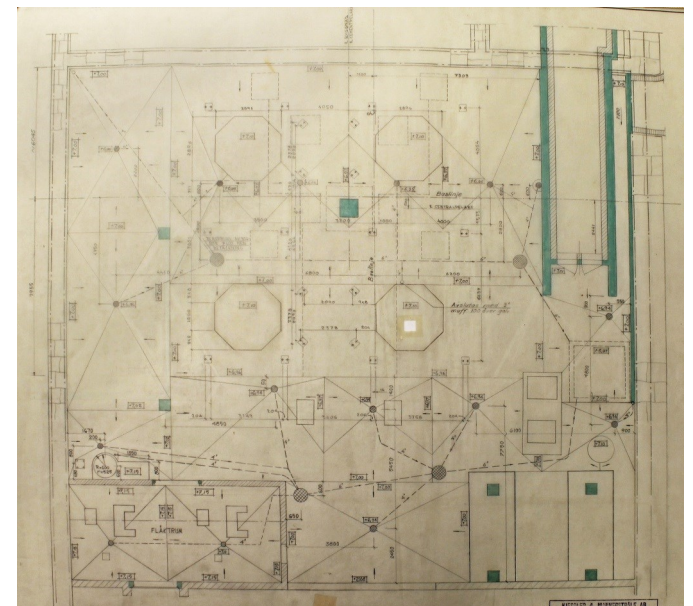

Bild 48: Planritning, oljegasverk, 1958. Källa: SSA

Fasad mot sydväst

Bild 49.

Bild 50.

Historik - 2015

Fasad mot nordväst, Bobergsgatan

Bild 51.

Bild 52.

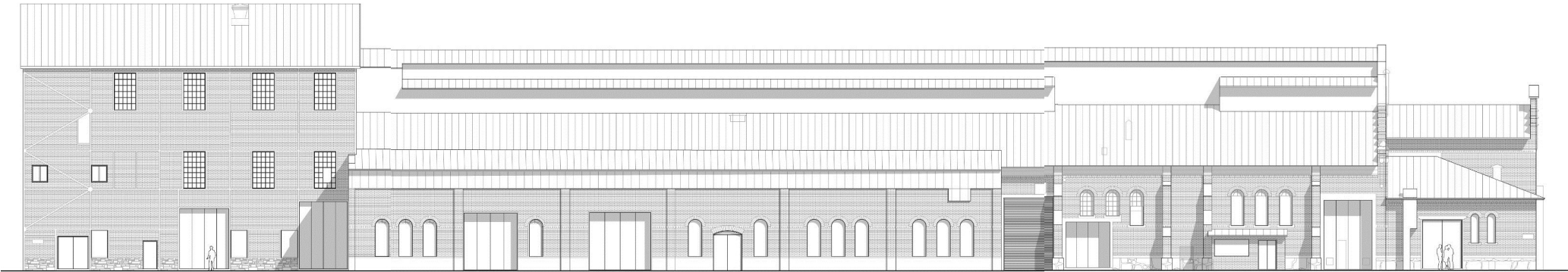

Bild 53.

Historik — 2015

Fasad mot sydväst

Bild 54.

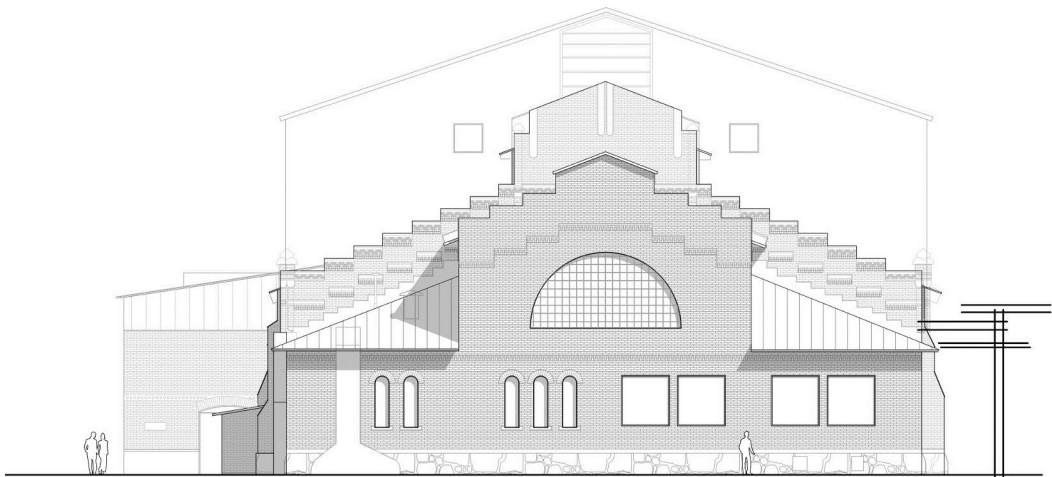

Bild 55.

Fasad mot nordost

Bild 56.

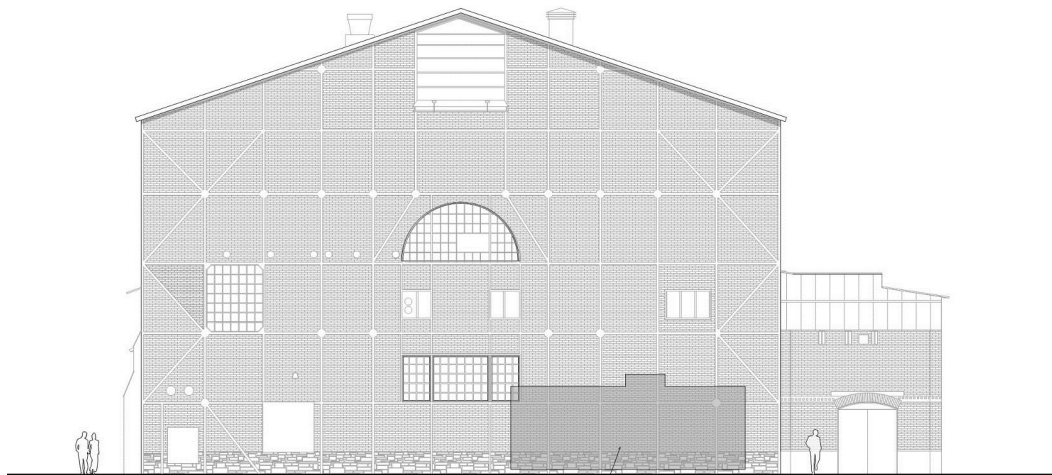

Bild 57.

1916

Tidslinje

Plan av grund och bottenvåning

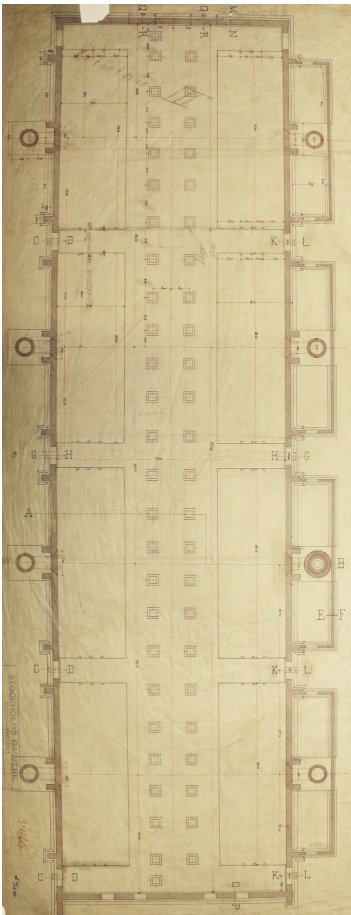

Bild 58.

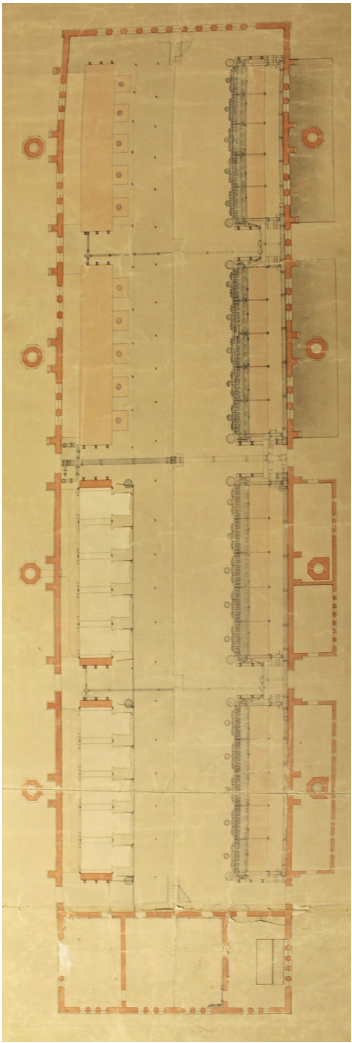

Bild 59.

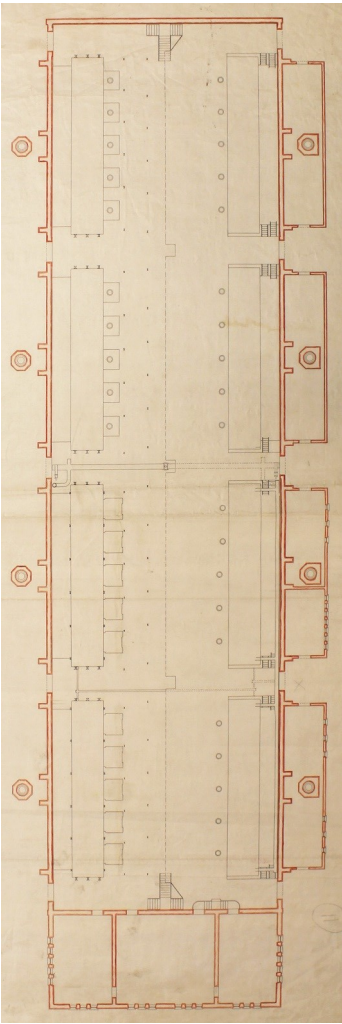
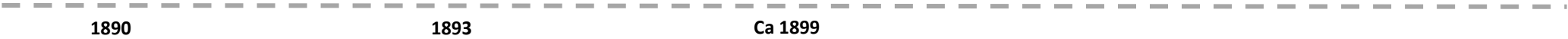

Bild 60.

Tidslinje

Plan av bottenvåning

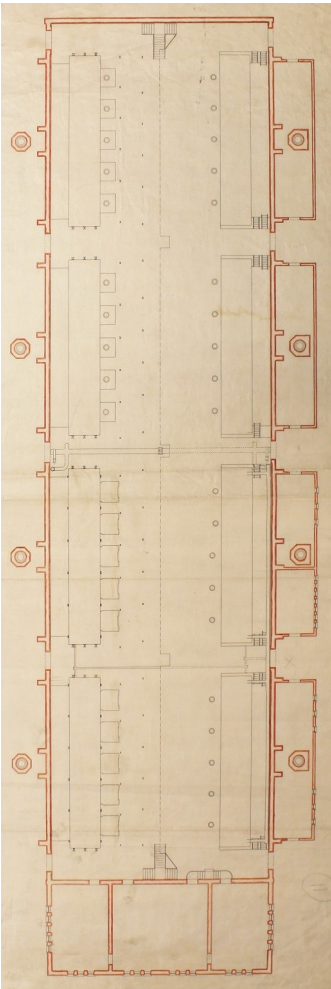

Bild 61.

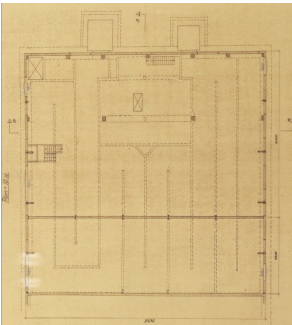

Bild 62.

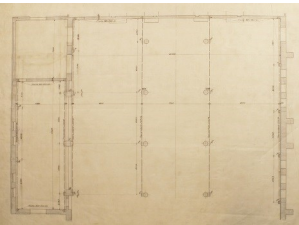

Bild 63.

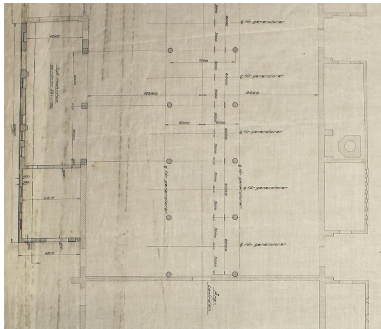

Bild 64.

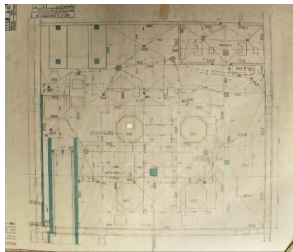

Bild 65.

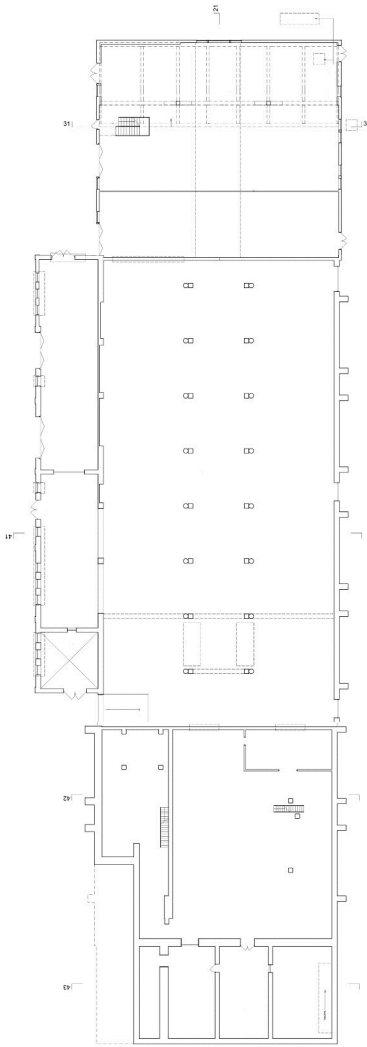

Bild 66.

Tidslinje

Fasad mot sydväst

Bild 67.

Ca 1890

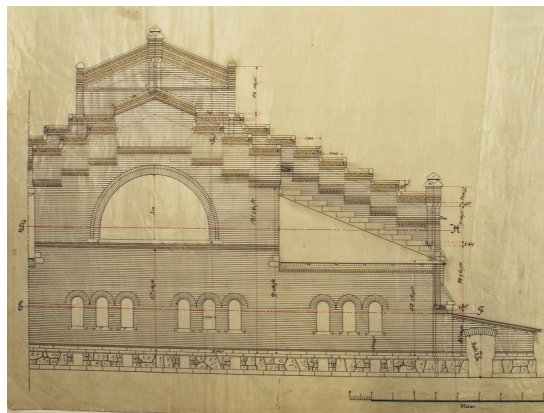

Bild 68.

1891

Bild 69.

2015

Tidslinje

Fasad mot nordost

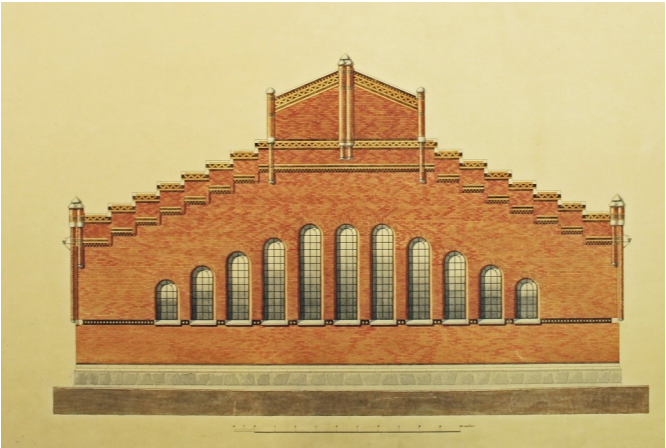

Bild 70.

Ca 1890

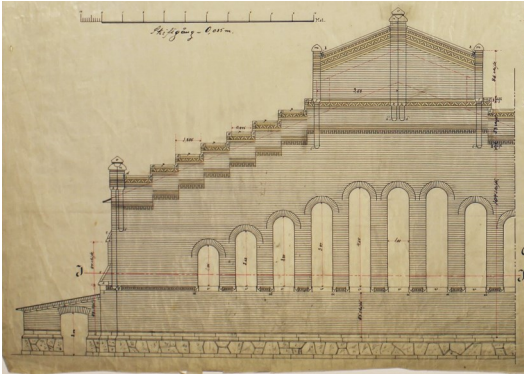

Bild 71.

1891

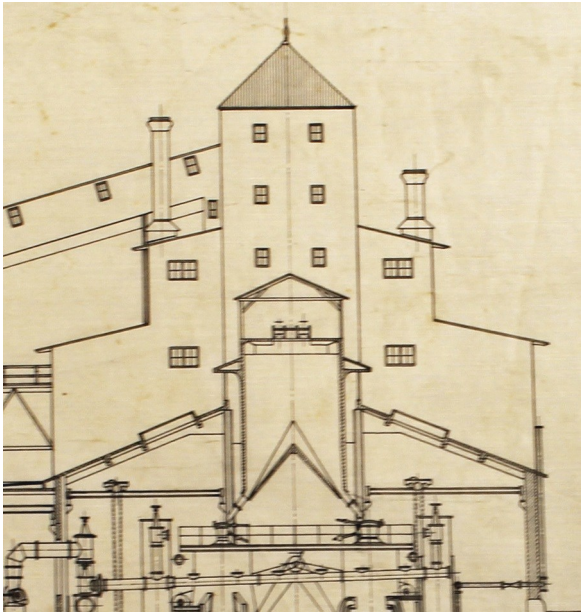

Bild 72.

1917 (visar motsatt sida av byggnadsdel, endast kontur)

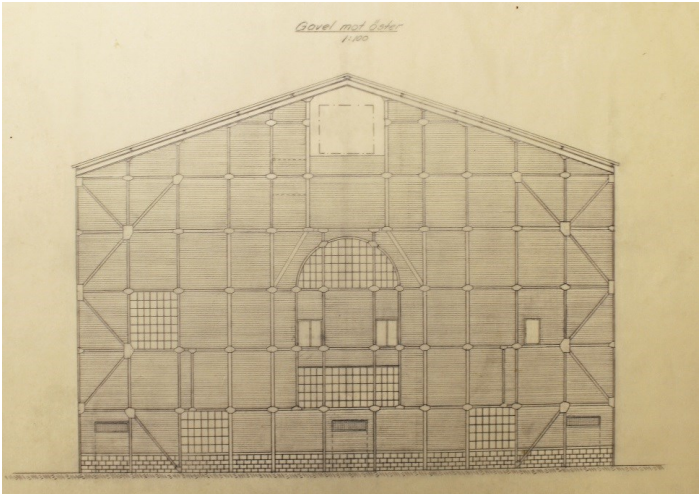

Bild 73.

1952

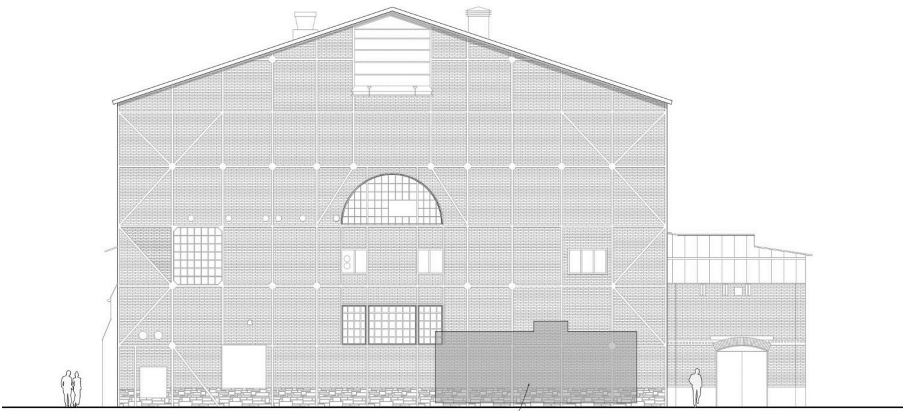

Bild 74.

2015

White arkitekter AB

Tidslinje

Fasad mot sydväst

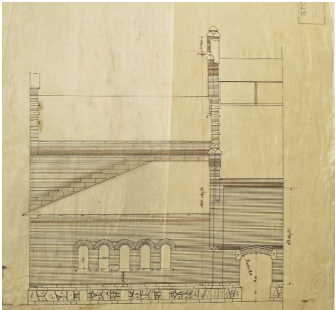

Bild 75.

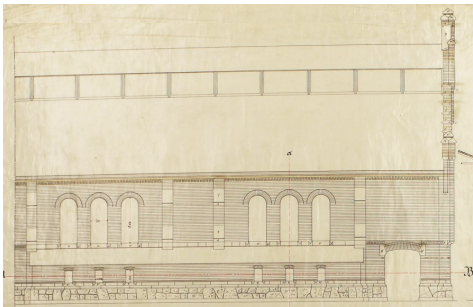

Bild 76.

1891

1891

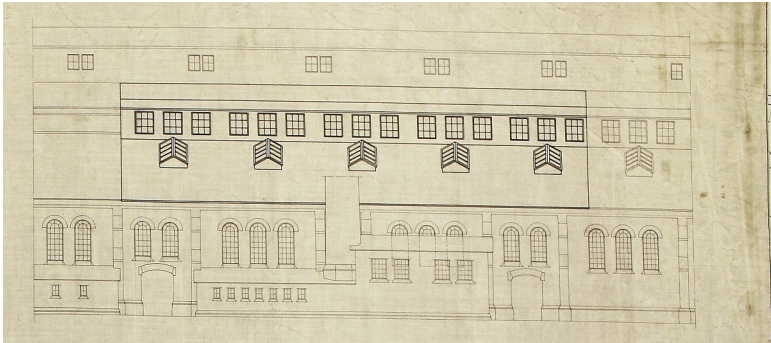

Bild 77.

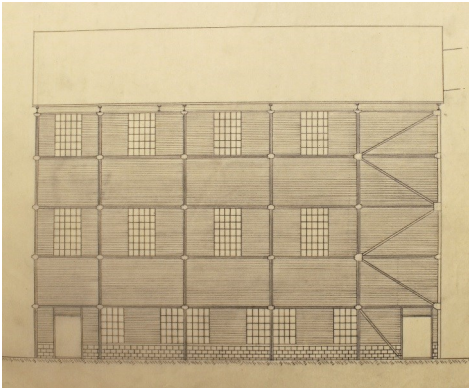

Bild 78.

1927

1951

Bild 79.

2015

White arkitekter AB

Tidslinje

Fasad mot nordväst

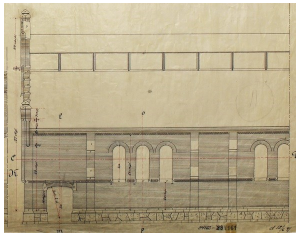

Bild 80.

Bild 81.

1891

1891

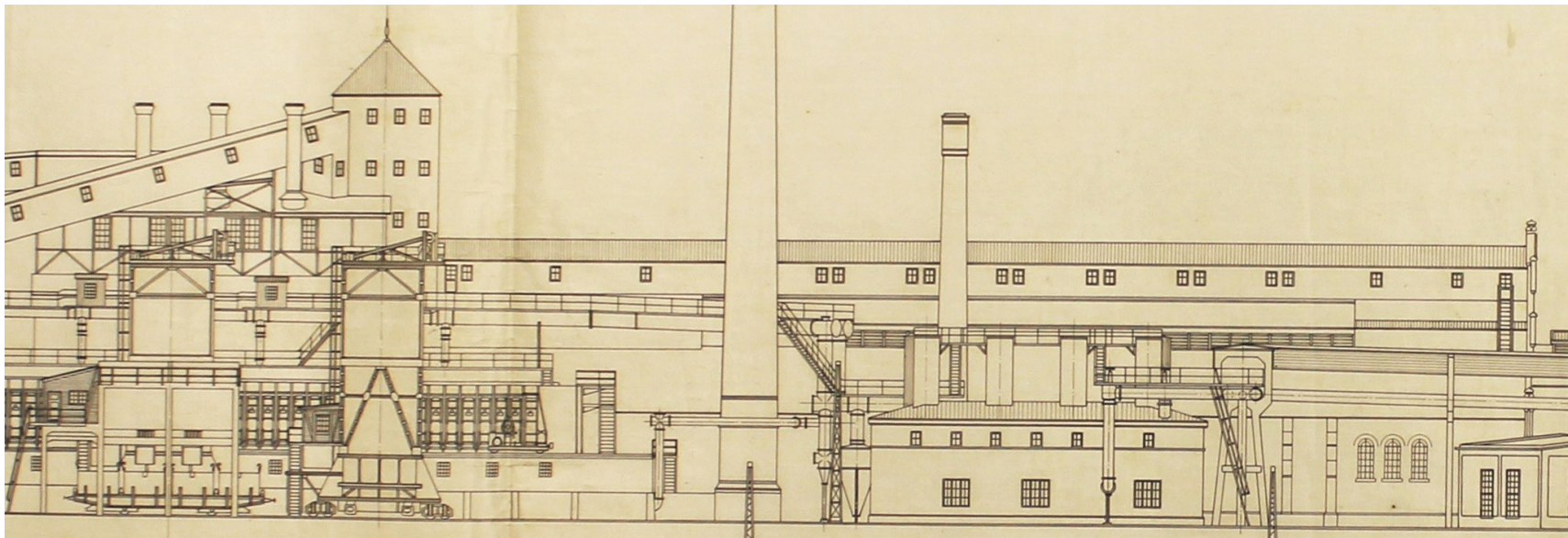

Bild 82.

1920-tal

Tidslinje

Fasad mot norr forts.

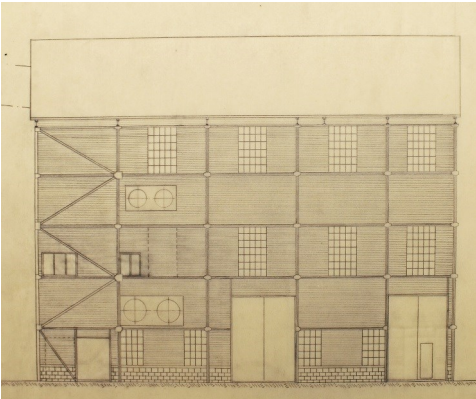

Bild 83.

1951

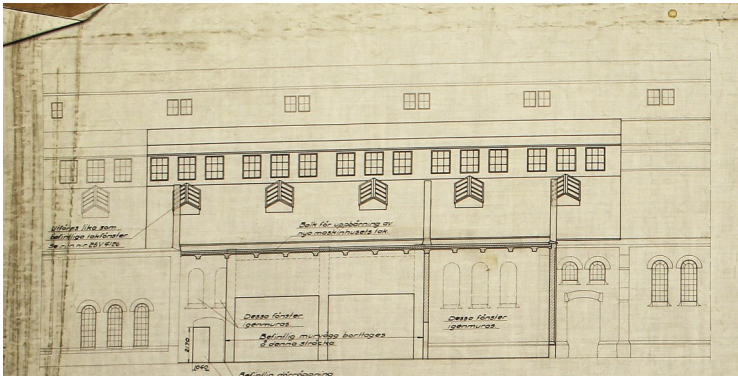

Bild 84.

1927

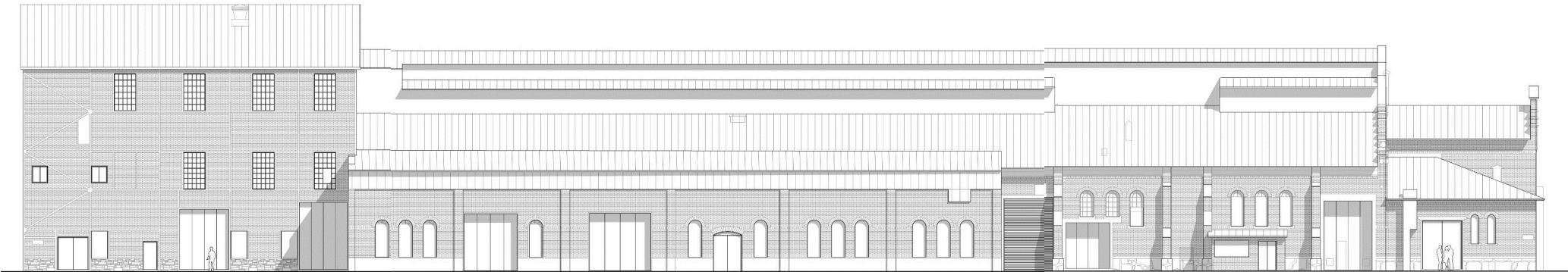

Bild 85.

2015

Förändringar i årtal

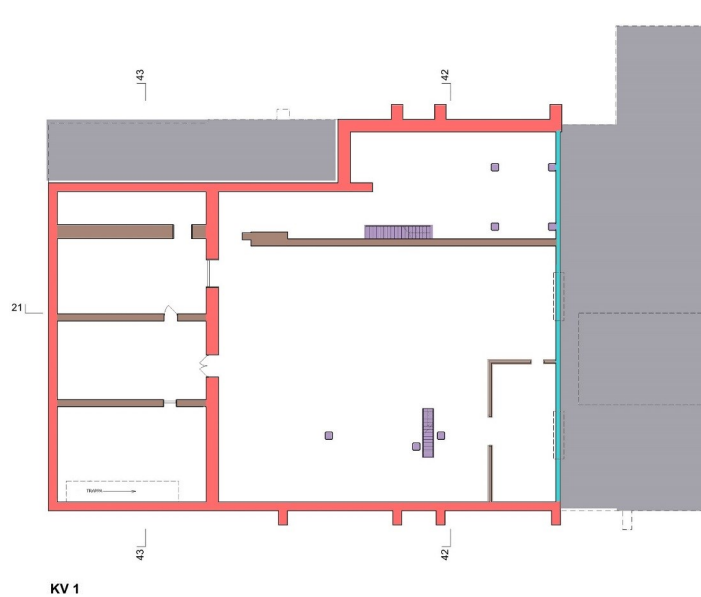
Historik i årtal

1892	Nybyggnation av retorthus I.
1899	Samtliga 8 skorstenar är resta.
1912	Rivning av östra delen, tillägg av Retorthus III idag kallat hus 25.
1912?	Tillbyggnad av mindre takvåning/lanternin samt torn vid gräns mellan hus 24 och 25.
1915	Ombyggnad från retorthus till ångcentral i västra delen, idag hus 26/24. Sannolikt tillkomst av mellanvägg i hus 26 och ny skorsten på byggnadens kortsida vid hus 26.
1916	Tillbyggnad av maskinsal på hus 24, norra långsidan mot Bobergsgatan. Ombyggnad från retorthus till generatorcentral. Fribärande takstolar byts ut mot en armerad betongkonstruktion, tillägg av 8 åttkantiga pelare, traverser, 3 koksfickor och golvbjälklag/plattform, hus 24.
1917	8 nya lanterninfönster i tak, hus 24.
Före 1921	Skorstenar rivs. 1926 är 7 av de 8 skorstenarna kring långsidorna rivna.
1927	Förlängning av tillbyggnad på hus 24 (åt väster) på norra långsidan mot Bobergsgatan. Tillägg av 8 pelare, traverser, 5 koksfickor, 10 nya lanterninfönster i bägge sidor takfall, hus 24 och 26.
Före 1951	Fönster på gavel hus 25 sätts igen.

1951-1954	Ombyggnation av hus 25 från retorthus till kylarcentral. Stora delar av det invändiga stålfackverket med balkar och pelare rivs. Ny mellanvägg, ny entresolvåning, det övre fackverket kläddes in, kulvertsystem i källare. Ett antal fönster sätts igen.
1951-1953?	Torn och övre våning/lanternin rivs.
1958-1959	Ombyggnation del av hus 26/24 från ångcentral till oljeförgasaranläggning. Nytt takmaterial, nya takfönster, nytt golv, borttagning av 2 koksfickor, tillägg betongpelare, tillägg entresolvåning, ny mellanvägg lättbetong, pannfundament tas bort.
?	Nya portar har tagits upp, framför allt på fasaden mot Bobergsgatan.
?	Den sista skorstenen längs med långsidan och utbyggnaderna kring skorstenarna rivs.
1972	Nedläggning av kolgasverket, övergång till spalgasverk.
1985	Rivning av överbyggnad till f.d. generatorcentral på hus 24. Nya takfönster.
Efter 1998	Nytt takmaterial. Takfönster hus 26/24 läggs igen.
2016	Byggnaden står tom.

Användningsområden per husdel, årtal i urval			
1899			
26	24		
Personalrum	Retorthus		
1912			
26	24	25	
Personalrum	Retorthus	Retorthus	
1916			
26	24	25	
Ångpannecentral	Generatorcentral	Retorthus	
1951			
26	24	25	
Ångpannecentral	Generatorcentral	Kylarcentral	
1962			
26	24	25	
Oljegasverk	Generatorcentral	Kylarcentral	
1986			
26	24	25	
f.d. Oljegasverk	f.d Generatorcentral	f.d. Kylarcentral	
1993			
26	24	25	
Elkontor	Driftförråd	Värmecentral	
1995			
26	24	25	
Ångcentral	Förråd, produktion och rörnät	Fjärrvärmecentral	
2016			
26	24	25	
Står tom	Förråd	Står tom	

Väggdatering— KV1, källarplan hus 26

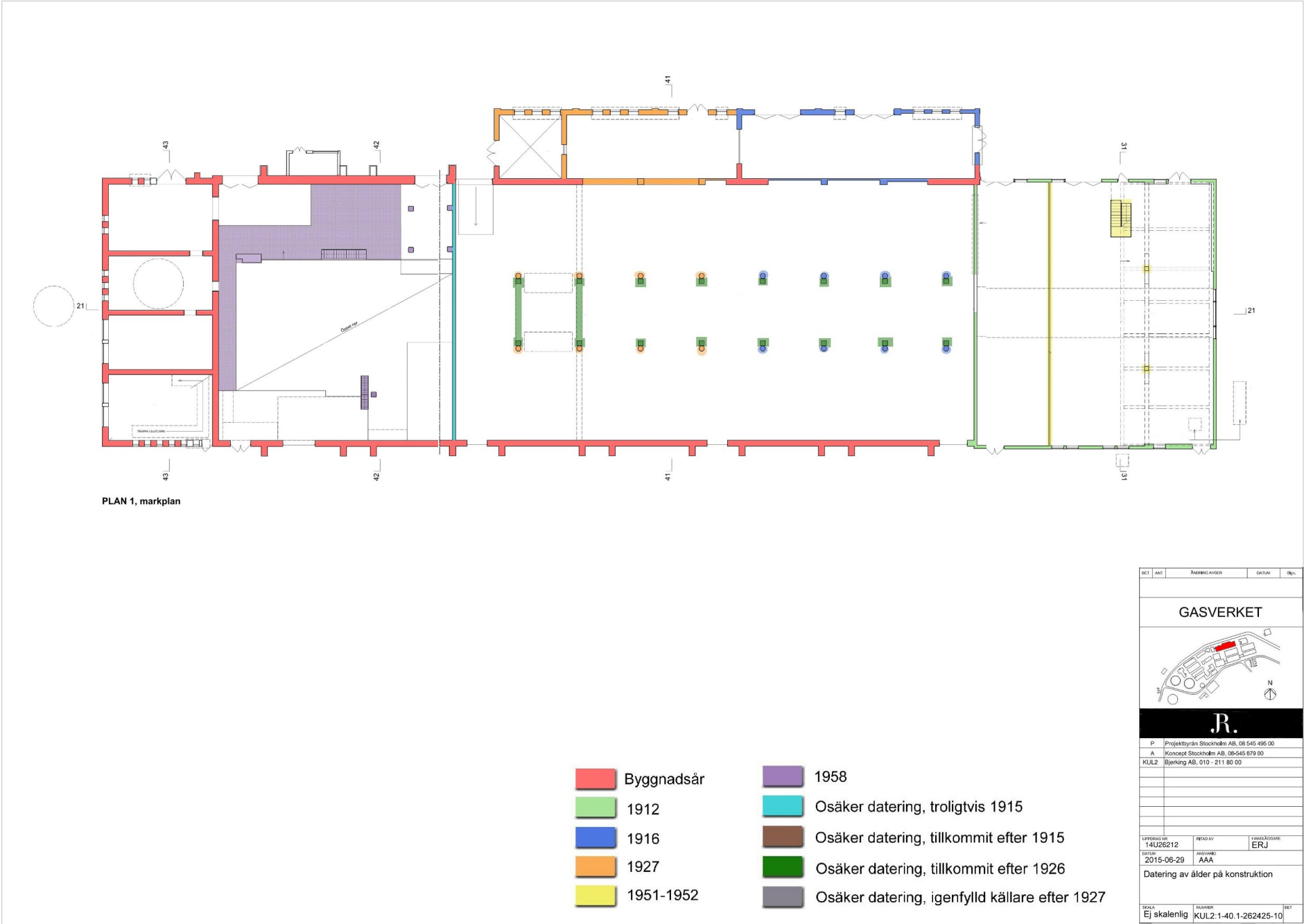

KV 1

Byggnadsår	1958
1912	Osäker datering, troligtvis 1915
1916	Osäker datering, tillkommit efter 1915
1927	Osäker datering, tillkommit efter 1926
1951-1952	Osäker datering, igenfylld källare efter 1927

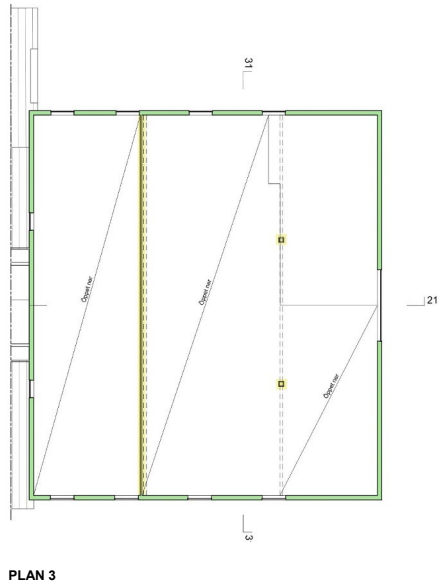
BEST	ANT	ANBUDER AVISER	DATUM	BLÅ
GASVERKET 				
R.				
P	Projektbyrå Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			
UPFÖRINGS RÖ	BETAD AV	JÄMKO KOGARE		
14U26212		ERJ		
DATUM	ANSVARIG			
2015-06-29	AAA			
Datering av ålder på konstruktion				
SKALA	RÄNNER		BEST	
Ej skalenlig	KUL2: 1-140, 1-2601			

Väggdatering— plan 1, markplan

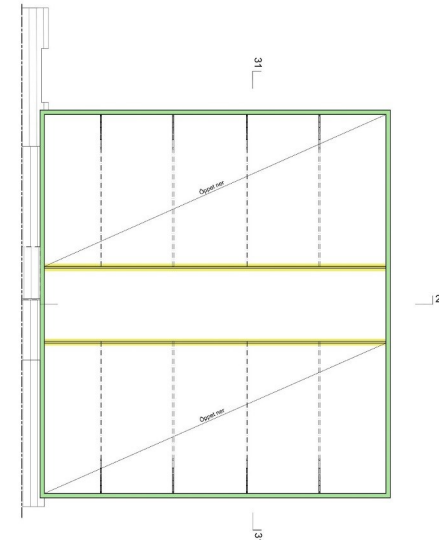

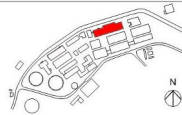
BET	ART	ÄRNINGSVISER	DATUM	BLA
GASVERKET 				
R.				
P	Projekthyttan Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncert Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björkare AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIVS NR	PERIOD AV	HÄRLEDIGGÅRRE		
14U26212		ERJ		
ERJID	ANMÄRKA			
2015-06-29	AAA			
Datering av ålder på konstruktion				
SKALA	FÖRÖRER			BET
En skalenlig	KUL2: 1:40, 1-262425-20			

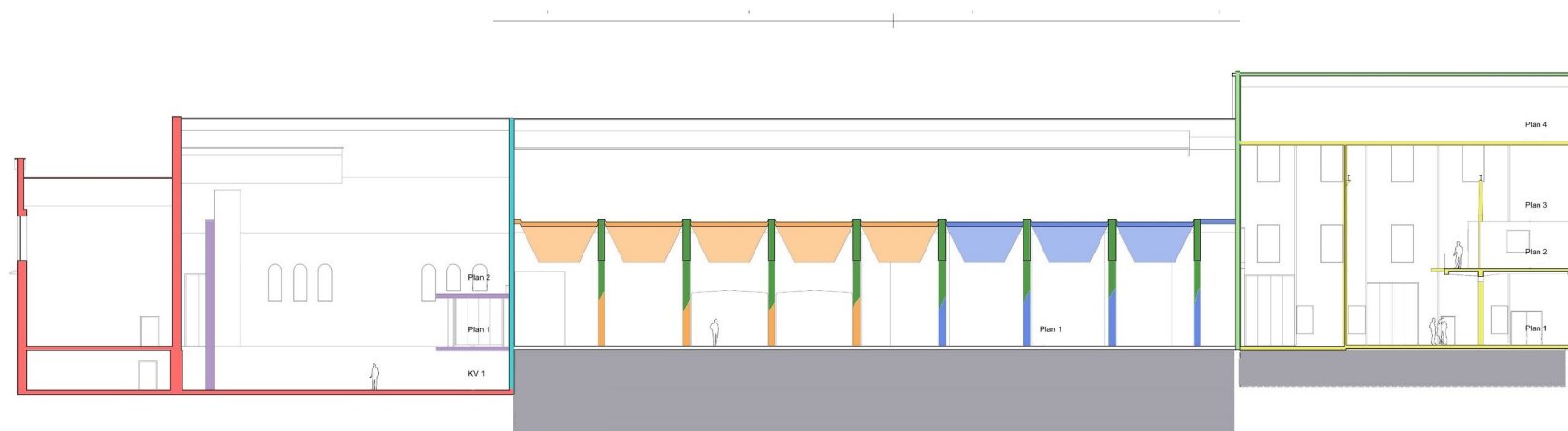
PLAN 3

PLAN 4

	Byggnadsår		1958
	1912		Osäker datering, troligtvis 1915
	1916		Osäker datering, tillkommit efter 1915
	1927		Osäker datering, tillkommit efter 1926
	1951-1952		Osäker datering, igenfylld källare efter 1927

BET	AMT	ÄRMRING AVSEER	DATUM	Blm
GASVERKET 				
R.				
P	Projekthyttan Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björkare AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFTS NR 14U26212	PERIOD AV	HÄNDELSEÄNDARE		
ERJED 2015-06-29	ANMÄRKN AAA	ERJ		
Datering av ålder på konstruktion				
SKALA Ej skaltenig	FÖRSLER KULNER 1:40, 1:25-30:40	BET		

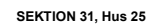
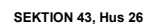
Väggdatering— längdsektion

SEKTION 21

Byggnadsår	1958
1912	Osäker datering, troligtvis 1915
1916	Osäker datering, tillkommit efter 1915
1927	Osäker datering, tillkommit efter 1926
1951-1952	Osäker datering, igenfylld källare efter 1927

BET	ART	ANMÄRKNINGAR	DATUM	OR
GASVERKET 				
R.				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFTS ID	BETÄD AV	PAROLESIGNE		
14U26212	AAA	ERJ		
DATUM		ERJ		
2015-06-29		AAA		
Datering av ålder på konstruktion				
SEJAL	SILVER			BET
EJ skalenlig	KUL2: 1-40-1-262425-21			ERJ

BET	ANT	ANMÄRKNINGAR	DATUM	
GASVERKET 				
R.				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björnkaj AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFTS NR	BETAG AV	KVALIFIKATION		
14U26212		ERJ		
DATUM	ANSVAR			
2015-06-29	AAA			
Daterad av ålder på konstruktion Sektioner 42, 43, 41 Hus 26/24 Sektion 31 Hus 25				
SKALA	SKALOR			BET
Ej skalenlig	KUL2 1:40, 1-262425-42-43-41-31			

Kulturhistorisk karaktärisering hus 26/24/25— exteriör

Placering i landskapet

Området karaktäriseras av att marken sluttar svagt ner mot Husarviken. Byggnaden är placerad på plan mark, i direkt anslutning till Bobergs gata. Den aktuella byggnaden är belägen på plan mark och därmed väl anpassad till befintliga marklinjer. Omkringliggande mark utgörs av hårdgjorda ytor som under senare år har varit asfalterade.

Förhållande till omkringliggande bebyggelse

Byggnadskroppen med hus 26/24/25 är placerad friliggande, mellan hus 21 och hus 30. Mellan hus 26/24/25 och hus 30 reser sig en av de få kvarvarande skorstenarna i området. På andra sidan en mindre väg in mot området ligger hus 29. På andra sidan Bobergs gata reser sig moderna flerbostadshus.

Omkringliggande byggnader inom Gasverksområdet skiljer sig både i skala och uttryck. Både hus 21 och 30 är i tegel men hus 21 har ett mycket modernare uttryck och en mycket större volym än hus 30. Byggnadskroppen med hus 26/24/25 fungerar som en visuell länk mellan den högre bebyggelsen i öster och den lägre i väster. De omkringliggande byggnaderna skiljer sig även åt vad gäller material. Hus 29, som gränsar mot den aktuella byggnadskroppen, är av trä. Bebyggelsemiljön upplevs ändå som väl sammanhållen eftersom den har en stark karaktär av industriområde.

Byggnadens exteriör

Den exteriöra karaktären skiljer sig väsentligt mellan hus 26/24 och hus 25 vilket huvudsakligen beror på att hus 25 ersatte en äldre del av den sammanhängande byggnadskroppen.

Hus 26/24

Byggnadernas huvudkaraktär grundar sig i påkostad arkitektonisk utformning som främst karaktäriseras av en nationalromantisk rundbågestil. Byggnaderna har färgskiftande tegel murat i kryss-förband. I fasaden finns även flera mönstermurade band i tegel med enhetlig brun

kulör. Den ornamenterade utkragade trappstegsgaveln på den västra fasaden är utsmyckad med mönstermurning av brunt och gult tegel i sågtandsmurning och tandsnittsinspirerad mönstermurning. På den västra fasaden finns även ett småspröjsat fönster med rundat överstycke. Övriga fönster är spröjsade med droppnäsor av kalksten.

I väster övergår en del av hus 26 till en lägre del, även den i tegel och med Bobergs karaktäristiska arkitektur som signum. Trappningen i höjd gör dock att lågdelen upplevs som en egen del.

Tillbyggnaderna i norr karaktäriseras av sin höga grad av anpassningsarkitektur vilket medför att den senast tillkomna delen från 1927 uppfattas som betydligt äldre än vad den är. Tillbyggnadsetapperna går tydligt att avläsa genom teglets färgskiftningar.

Sockeln är i huvudsak av grovhuggen granit. Tillbyggnaderna i norr har gjuten sockel. Sadeltaket kröns av en plåtklädd, låg lanternin och av de tidigare karaktäristiska takfönstren syns idag inga spår.

Hus 25

Hus 25 karaktäriseras främst av sin ovanliga konstruktion med murat tegel inom ramen för ett stålkorförband. Byggnaden har ett sadeltak. Fönstersättningen har en symmetrisk grund, men över åren har öppningar och fönster tillkommit eller tagits bort när behov av det funnits. Fönstersättningen karaktäriseras därför av en viss asymmetri med fönster från både tidigt 1910-tal och 1930-tal. Den östra fasaden domineras av ett småspröjsat fönster med rundat överstycke.

Sammantagen exteriör karaktär

Byggnadskroppens många ombyggnationer är en del av dess karaktär där såväl tillägg som borttagandet av byggnadskomponenter är tydligt avläsbara genom bl.a. skiftningar i teglets färg.

Kulturhistorisk karaktärisering hus 26/24/25— exteriör

Sammanfattande karaktärsdrag exteriör

- Belägen i ett område med likartade material och skala för omkringliggande byggnader.
- Byggnaden upplevs förena den högre bebyggelsen i öster med den lägre i väster.
- Sammansatta byggnadskroppar där samtliga tillbyggnader är tydligt avläsbar och underordnar sig ursprungsvolymen. Tillsammans upplevs byggnadskropparna som en mycket lång byggnad.
- Sadeltak med lanternin på ursprungsdelen.
- Färgskiftande tegel murat i kryssförband på ursprungsdelen och tillbyggnaderna på hus 26/24.
- Färgskiftande tegel murad inom korsstålförband på hus 25.
- Nationalromantisk stil med på hus 26/24 med
 - trappstegsgavlar.
 - mönstermurning vid såväl takfot och sockel som runt fasaden i höjd med fönstren samt ovan entré.
 - Fönster i rundbåge- och avlastningsbågform.
- Varierad men symmetrisk fönsterplacering på hus 26/24.
- Delvis asymmetrisk fönstersättning på hus 25.
- Spröjsade originalfönster.
- Flertalet bevarade originaldörrar.
- Detaljer av kalksten.
- Mycket tydligt avläsbara förändringar som speglar både tillägg och borttagna delar.

Kulturhistorisk karaktärisering hus 26/24/25 — interiör

Rumsindelning / invändig struktur

Hus 26

Rumsindelningen i hus 26 är väl bevarad och speglar byggnadens ursprungliga funktion som utrymme för retortarbetarna att tillgodose behovet av hygien, mat och vila. I anslutande rum finns dock klinker som bedöms vara ursprunglig. Väggarna är genomgående putsade och har en färgsättning som bedöms vara från 1930-talet.

Hus 24

Indelning och invändig struktur för hus 24 har ändrats många gånger genom åren. Idag karaktäriseras den treskeppiga huvuddelen av byggnaden av en nästan sakral rymdkänsla där kolfickorna utgör ett karaktäristiskt inslag. Väggarna är putsade med ett offerskikt.

Hus 25

Rumsindelningen i hus 25 är från den senaste ombyggnaden på 1950-talet och ger byggnaden en relativt modern prägel där 1950-talets konstruktioner dominerar över ursprungskonstruktionerna. Karaktäristiskt är upplevelsen av rymd samt tegelväggarna som delvis är putsade.

Detaljer

Hus 26

I anslutning till de tidigare omklädningsrummen i källaren finns en gjutjärnstrappa i originalutförande, som leder upp till markplan och vidare till våning 1.

Kakel och delar av klinker finns även det bevarat men bedöms vara från 1930-tal eller senare. Karaktäristiska pelare i gjutjärn bär upp bjälklaget till markplan. Även äldre snickerier så som dörrar och fotlister finns bevarade.

Hus 24

Bevarade från olika tidsåldrar finns kolfickor och traverser. Konstruktionen från ungefär 1930 ger ett dominerande intryck. En äldre träport finns bevarad.

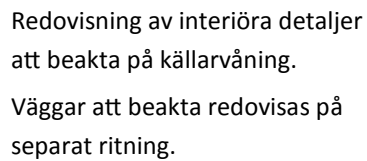
Hus 25

Delar av den äldre konstruktionen finns bevarade tillsammans med lyftanordningar.

Sammanfattande karaktärsdrag interiör

- Välbevarad rumsindelning i hus 26 med delvis bevarad klinker.
- Ursprungliga detaljer i hus 26, så som gjutjärnstrappor och snickerier.
- Upplevelsen av ett volymiöst, näst intill sakralt rum i hus 24.
- Kolfickor och traverser av varierande ålder i hus 24.
- Äldre träport i hus 24.
- Rymdupplevelse i hus 25.
- Traverser och produktionstekniskt utrustning av varierande ålder i hus 25.
- Ursprungliga fönster i flera av fönsteröppningarna.

BET	AKT	ANDRINGSÅR	DATUM	Sign.
GASVERKET				
R.				
P	Projektbyrå Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 06-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			
UPPGÅR NR 14U26212		RÄD AV		HANDLÄGGARE MRS
DATUM 160308		ANSÖRERS AAA		
Utmärkning av detaljer med kulturhistoriskt värde i plan.				
SKALA	A:K:G:	KUNNEN	KUL2-40.1-2601	BET
Ej skalenlig				

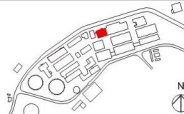
Väggar att beakta redovisas på separat ritning.

42

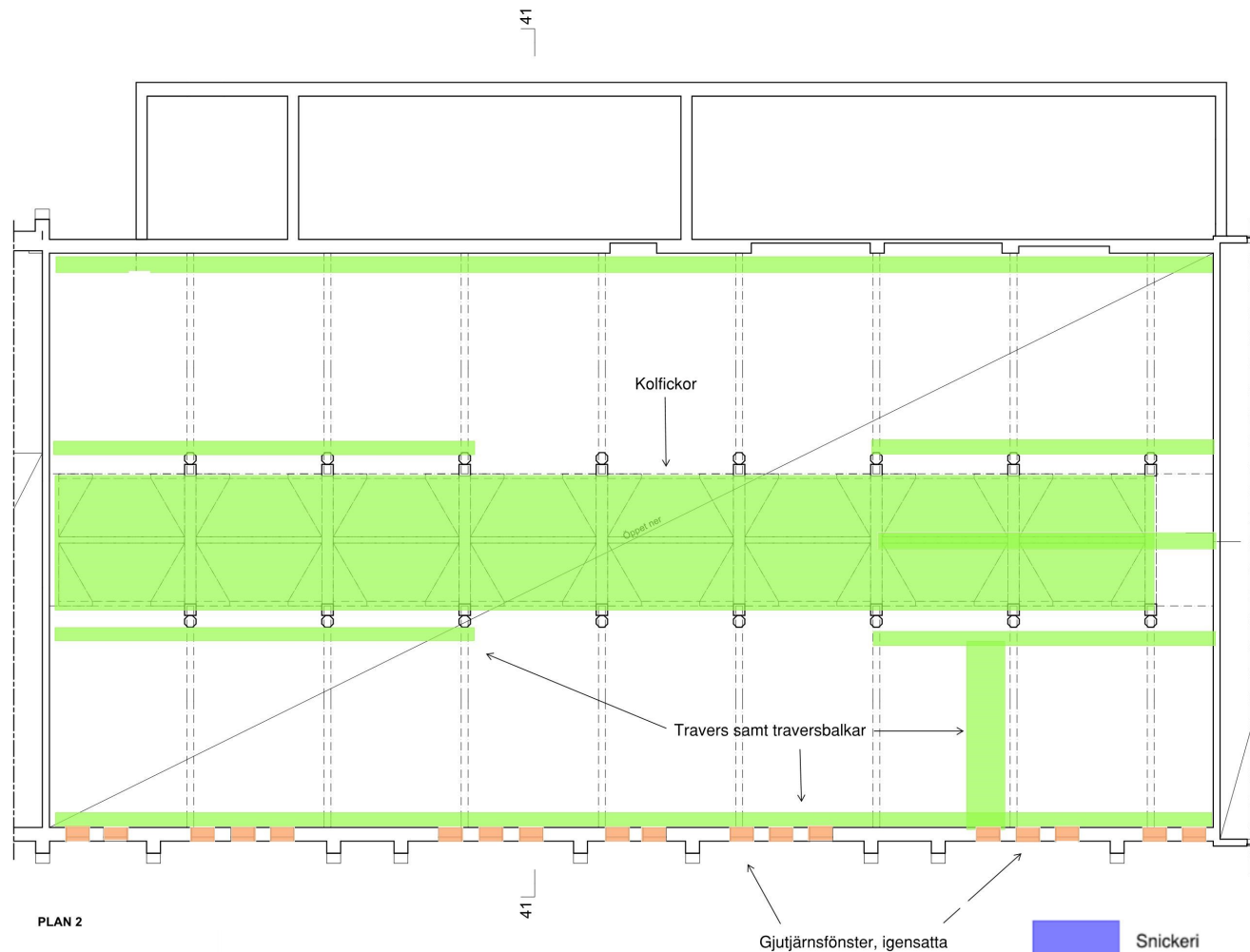
Väggar att beakta redovisas på separat ritning.

	Snickeri
	Produktionsutrustning
	Övrigt
	Metall

BET	ANT	ANDRINGS ÄYER	DATUM	BIL
GASVERKET 				
R.				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Bjerkning AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFTS NR	BETÄG AV		HANDSKRIFTE	
14U26212			MRS	
DATUM	ANSVARIG			
160308	AAA			
Utmärkning av detaljer med kulturhistoriskt värde i plan.				
SVARÅ	ÄNDROS	BILMERK		BET
Ej skalenlig	KUL2-40.1-2620			

Kulturhistorisk karaktärisering — interiör plan 2 hus 24

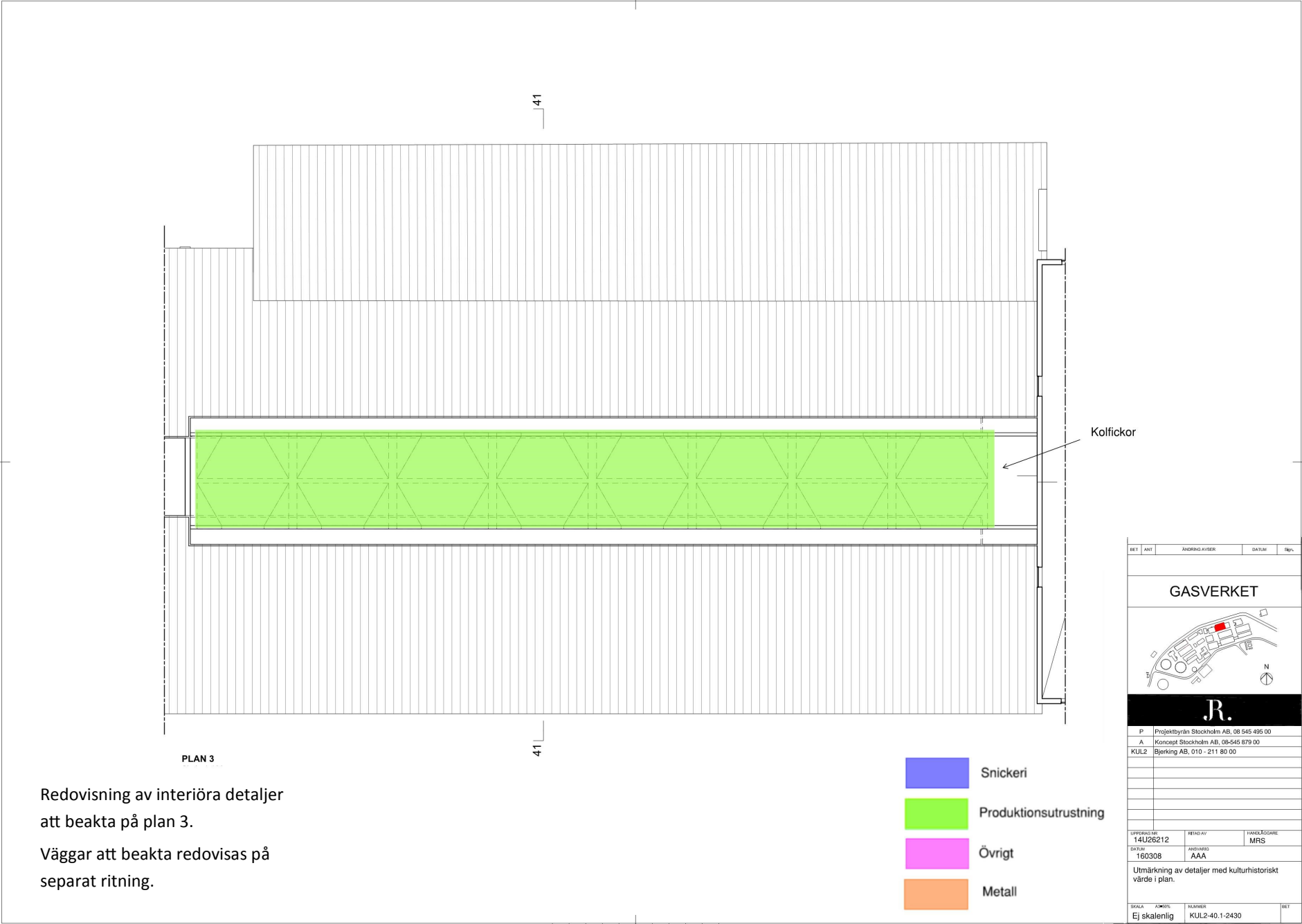

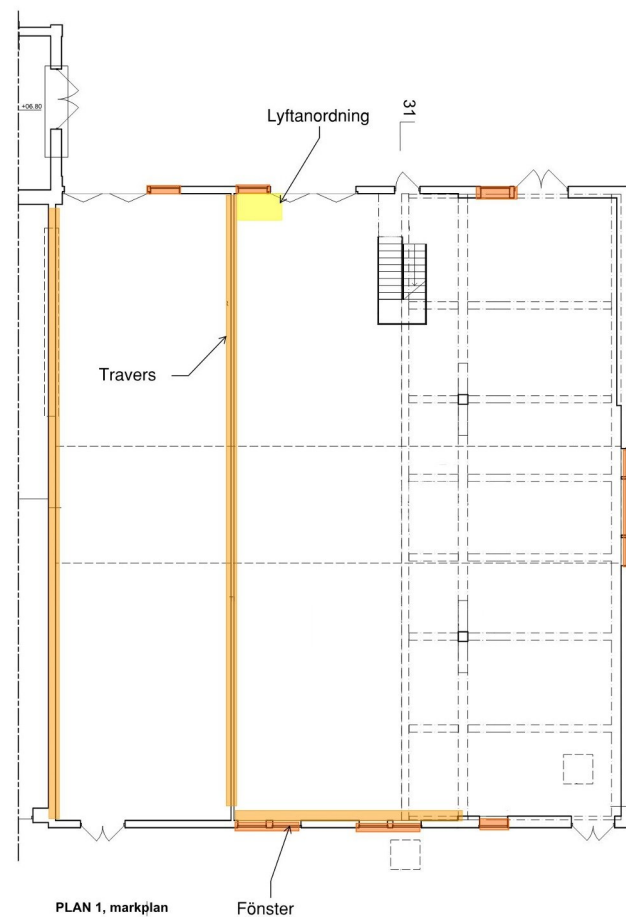
Redovisning av interiöra detaljer
att beakta på plan 2.
Väggar att beakta redovisas på
separat ritning.

- Snickeri
- Produktionsutrustning
- Övrigt
- Metall

BET	ANT	ÄNDRING AVSEER	DATUM	ÖVR.
GASVERKET				
				
R.				
P	Projektbyrå Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björking AB, 010 - 211 80 00			
UPPRÖMNING: 14U26212				
DATUM: 160308		REDAV: 160308		INVESTERING: MRS
Utmärkning av detaljer med kulturhistoriskt värde i plan.				
SKALA: Ej skalnig	ADNOT: KUL2-40.1-2420		NUMMER: RET	

Kulturhistorisk karaktärisering — interiör plan 3 hus 24

Redovisning av interiöra detaljer
att beakta på plan 1.

Väggar att beakta redovisas på separat ritning.

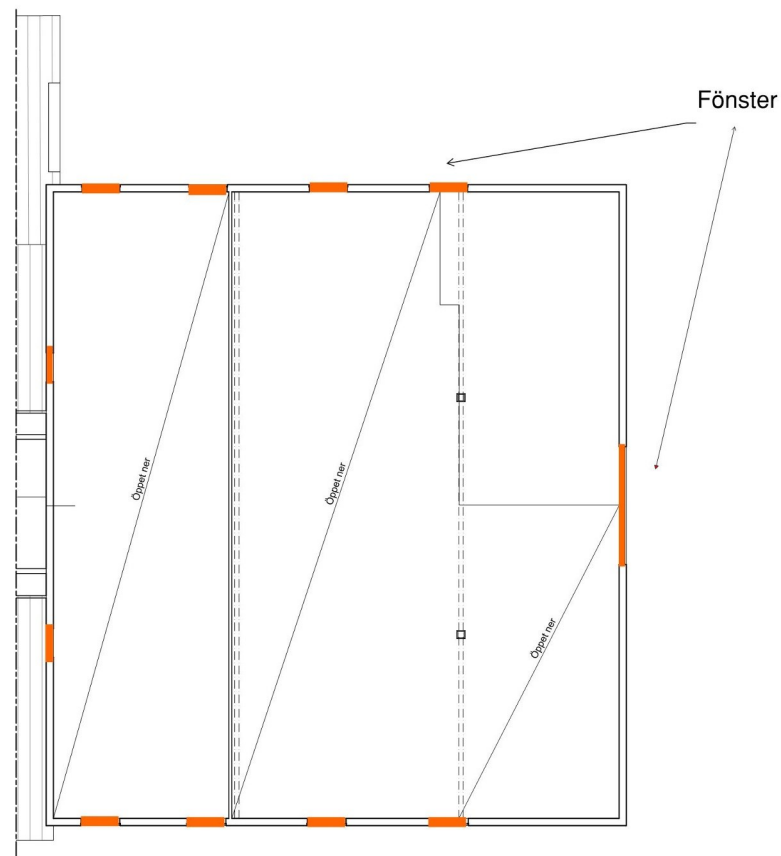
White arkitekter AB

BET	ANT	ANDRINGS AVSEER	DATUM	RE
GASVERKET 				
R.				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Björkert AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFTS NR	REDAV AV		FÄRRE FÖRÄN	
14U26212			MRS	
DATUM	ANSVARIG			
160308	AAA			
Utmärkning av detaljer med kulturhistoriskt värde i plan.				
SKALA	ÄNDRING	KRÄNNING	BET	
Ei skalenlig		KUL2-40.1-2510		

Väggar att beakta redovisas på separat ritning.

BET	ANT	ÄNDRING AVISER	DATUM	Skala
GASVERKET				
R.				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 496 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Bjerkning AB, 010 - 211 80 00			
UPPFÖRAN NR		FETAD AV		HAJDELIGGARE
14U26212				MRS
DATUM		ANSÖRAN		
160308		AAA		
Utmärkning av detaljer med kulturhistoriskt värde i plan.				
SKALA	ÅRSKIF	KUNNIG		BET
Ej skalenlig		KUL2-40.1-2520		

PLAN 3

Redovisning av interiöra detaljer
att beakta på plan 3.

Väggar att beakta redovisas på separat ritning.

	Snickeri
	Produktionsutrustning
	Övrigt
	Metall

BET	ANT	JÄMNING AVSER	DATUM	BL
GASVERKET 				
R.				
P	Projektbyrån Stockholm AB, 08 545 495 00			
A	Koncept Stockholm AB, 08-545 879 00			
KUL2	Bjerkner AB, 010 - 211 80 00			
UPPGIFTS NR	BETÄD AV		FÄRDIG KÖRARE	
14U26212			MRS	
DATUM	ANSVARIG			
160308	AAA			
Utmärkning av detaljer med kulturhistoriskt värde i plan.				
SKALA	ÄMNET	RÖNNER		BET
Ej skalenlig	KUL2-40.1-2530			

Kulturhistorisk värdering

Dokumentvärde

Arkitekturhistoriskt värde

Ursprungsbyggnaden är ritad av Ferdinand Boberg, verksam mellan 1884 och 1915. Boberg anslöt sig till sin tids moderna realistiska rörelse vilken hade koppling till den allt mer framväxande industriarkitekturen. Det innebar att det var väsentligt att material och konstruktioner visades upp på ett tydligt och ärligt sätt samt att byggnadens innehåll skulle styra dess utformning.¹⁸

Boberg fick sitt stora genombrott som arkitekt med Gävle brandstation, ritat 1890. Efter detta följde en karriär med ett flertal märkesbyggnader som t.ex. Rosenbad, Bjertorps slott och Nordiska Kompaniet.¹⁹

Samhällshistoriskt värde

Gasproduktionen har varit en viktig del i Stockholms historia, både vad gäller industrins framväxt men även vad gäller bekvämlighet för stadens invånare. Området och dess byggnader har därmed ett stort samhällshistoriskt värde som visar gasproduktionen som en av faktorerna till Stockholms framväxt.

Byggnadsteknikhistoriskt värde

I synnerhet hus 25 har ett stort byggnadsteknikhistoriskt värde, med en ovanlig konstruktion där de bärande metallkorsen är av metall istället för trä. Dessutom speglar konstruktionen på ett mycket tydligt sätt byggnadsdelens ursprungliga användning.

Även hus 26/25 har ett byggnadsteknikhistoriskt värde genom att de speglar 1880-talets sätt att uppföra byggnader samt hur tekniken förändrats över tid. Av särskilt värde är äldre konstruktioner så som pelare och polonceutakstolar.

Industrihistoriskt värde

Byggnaderna i området bidrar både tillsammans och enskilt med ett industrihistoriskt värde. Gasverksområden har uppförts även på andra håll i Sverige, men området i

Stockholm har flest bevarade byggnader vilket gör att produktionslinjen till stor del fortfarande går att avläsa på ett tydligt sätt.

I hela byggnadskroppen finns produktionsteknisk utrustning av varierande ålder kvar. Av de maskiner och installationer som tidigare funnits har lämnats tydliga spår, både i form av synliga förändringar av byggnaden men även som ett fåtal bevarade detaljer så som lyftanordningar. På så vis har hus 26/24/25 i sig själv ett industrihistoriskt värde men bidrar även till områdets sammantaget mycket stora industrihistoriska värde.

Upplevelsevärde

Arkitektoniskt värde

Byggnaden har ett arkitektoniskt värde som byggs upp av de karaktärsdrag som beskrivits i tidigare kapitel. Främst går detta upplevelsevärde att avläsa i de olika byggnadskropparnas utformning som är typisk för Bobergs byggnader. Ett arkitektoniskt värde ligger även i bevarade detaljer så som smidestrappor, bevarat golvklinker m.m.

Miljöskapande värde exteriör

Som en del av bebyggelsen i Gasverksområdet har hus 26/24/25 ett mycket stort miljöskapande värde. Sinsemellan sig har de olika byggnadsdelarna olika karaktär men upplevs ändå som en enda sammanhållen byggnad som tack vare volym, material och färgskala uppfattas som en naturlig del i sammanhanget och kan därför tillskrivas ett stort miljöskapande värde.

Miljöskapande värde interiör

På grund av entresolplan och stora maskinutrustningar har byggnadernas volymer inte kunnat upplevas till fullo förrän i våra dagar. Det miljöskapande värde som volymerna bidrar till har därför bara delvis en historisk förankring. Rymdupplevelsen är tillkommen i modern men ett hänsynstagande till volymerna innebär att det är lättare att läsa av det industrihistoriska värdet.

Förstärkande värden

Pedagogiskt värde

Industrimiljöer är föränderliga genom att tekniska framsteg ställer nya krav på befintliga byggnader och miljöer vid omställning av verksamheten. I Gasverksområdet i Hjorthagen syns omställningarna i produktionen tydligt både på de enskilda byggnaderna men även på miljön som helhet.

För hus 26/24/25 blir det pedagogiska värdet mycket påtagligt genom att förändringarna speglar hur produktionstekniken förändrats genom åren och de behov som de nya teknikerna ställt på såväl byggnadens utformning som byggnadstekniska egenskaper. Tilläggen är tydligt avläsbara och i viss mån även dominerande. Sammantaget kan hus 26/24/25 tillskrivas ett stort pedagogiskt värde.

Autenticitet

Hus 26/24/25 har exteriört sett ett autenticitetsvärde genom att mycket av byggnadskroppens ursprungsfasader finns kvar. Tillägg och rivningar har visserligen skett, men huvuddelarna av fasaderna är väl bevarade.

Vad gäller byggnadens interiör bedöms den, med få undantag, ha ett lågt autenticitetsvärde eftersom den byggts om mycket kraftigt vid ett flertal tillfällen.

Kulturhistorisk värdering

Sammanvägning av värden

Vid sammanvägningen av de förstärkande värdena väger det pedagogiska värdet lika tungt som autenticiteten. Exteriört sett har byggnaden en hög autenticitetsgrad samtidigt som det pedagogiska värdet att även fortsättningsvis kunna avläsa förändringar i användningen väger tungt. Vid förändring av byggnaden ska därför de kulturhistoriskt värdefulla detaljerna bevaras så långt som möjligt, men ändring av byggnadens användning ska inte omöjliggöras.

Möjligheten att avläsa byggnadens alla förändringar, det pedagogiska värdet, är stort för hus 26/24/25. Att även fortsättningsvis kunna avläsa förändringar i byggnadens användningssätt ses som lika betydelsefullt som att autenticiteten värnas. Dock måste kommande förändringar av byggnaden underordna sig byggnadens arkitektoniska uttryck. Tillägg och ändringar får inte på något annat sätt vara allt för avvikande och dominerande, annars riskerar de arkitektoniska värdena att gå förlorade.

Det byggnadsteknikhistoriska värdet har också det ett pedagogiskt värde, genom att visa hur krafterna i byggnaden tas upp. Om förändringar görs av byggnaden väger det byggnadsteknikhistoriska värdet tungt. För att säkerställa både det pedagogiska värdet och det byggnadsteknikhistoriska värdet bör de gamla konstruktionerna återanvändas och förstärkas.

Särskilt stor är det byggnadsteknikhistoriska värdet för hus 25 som med sin konstruktions ovanliga materialsammansättning visar tekniskt kreativitet och problemlösning. Fasaden innebär stora tekniska utmaningar när byggnaden ska ges ett nytt innehåll. Så långt som möjligt bör ändå den ursprungliga konstruktionen respekteras och om möjligt bör någon del av ursprungsväggen vara synlig från såväl exteriör som interiör sida för att möjliggöra upplevelsen av halvstenskonstruktionen i fackverk.

Det industrihistoriska värdet, med kvarvarande delar av

kolfickor och produktionsteknisk utrustning är starkt kopplat till det pedagogiska värdet och att visa byggnadens senaste funktioner. Eftersom den produktionstekniska utrustningen inte omfattas av PBL, även om den har ett miljöskapande värde, läggs ingen rekommendation om i vilken utsträckning ett eventuellt bevarande bör ske.

Tillsammans med det arkitektoniska värdet väger det byggnadsteknikhistoriska värdet tyngre än det pedagogiska värdet vilket innebär att ändringar av byggnaden ska göras så att konstruktionerna fortfarande är synliga samt att tillkommande byggnadsdetaljer eller ändringar inte dominerar över ursprungsarkitekturen.

Det arkitektoniska värdet är nära sammankopplat med det arkitekturhistoriska värdet. Om det arkitektoniska värdet minskar kommer även det arkitekturhistoriska värdet att minska.

Exteriören har ett stort miljöskapande värde som en del i ett större bebyggelseområde. Det miljöskapande värdet bör värnas i samma utsträckning som det arkitektoniska värdet då dessa är starkt kopplade till varandra.

Interiörens miljöskapande värden av rymd har tillkommit i modern tid, efter att maskiner flyttats bort. Ursprungligen kunde en viss rymd upplevas, men det dominerande intrycket under byggnadens produktiva år bör rimligtvis varit ett helt annat än den nästan sakrala stämning som råder idag. Interiört bedöms därför det miljöskapande värdet väga betydligt lättare än det exteriöra miljöskapande värdet och tillägg bör kunna tillåtas under förutsättning att det även i framtiden i vissa delar går att avläsa att det varit ett större utrymme.

Sammantaget måste de olika värdena respekteras i så hög grad som möjligt där vägningen mellan de olika värdena inte kan generaliseras utan måste hanteras i varje enskild ändringsprocess.

Källhänvisning

¹ Målning av Värtagasverket i fullt utbyggt skick, Gasverket i Värtan: årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola, Avd. för restaureringskonst, [Ny utg.], Stockholm i samarbete med Konsthögskolans arkitekturskola, Stockholm, 2006, s 9.

Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903

² Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903, s.82-90

^{2a} Foto av Karl Eklind ca 1892, Copyright Peter Nyblom i Gasverket i värtan, antikvarisk förundersökning, Nyrens, 2010, sid 10, <http://en.calameo.com/read/00019176299991babb0d5>, Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 23

³ Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903, s. 90

⁴ Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903, s.82-90

Hultman, Gustaf Henrik (red.), Stockholms gasverk 1853-1928: minnesskrift, Stockholms gasverk, Stockholm, 1928. s. 21

⁵ Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903, s. 90

⁶ Fotografi, Digitala Stadsmuseet, Hjorthagen B, sid. 031, daterad 1899.

Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903, s.820

Hultman, Gustaf Henrik (red.), Stockholms gasverk 1853-1928: minnesskrift, Stockholms gasverk, Stockholm, 1928. s. 22

⁷ Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903, s.83

⁸ Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903, s.83

⁹ Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903, s. 90

¹⁰ Hultman, Gustaf Henrik (red.), Stockholms gasverk 1853-1928: minnesskrift, Stockholms gasverk, Stockholm, 1928. s. 21

¹¹ Hultman, Gustaf Henrik (red.), Stockholms gasverk 1853-1928: minnesskrift, Stockholms gasverk, Stockholm, 1928 s.38 . Svenska gasverksföreningens årsbok., SGF, Stockholm, 1926, s 48-49

¹² Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv, 2014-12-03 SGN\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35f

¹³ Hultman, Gustaf Henrik (red.), Stockholms gasverk 1853-1928: minnesskrift, Stockholms gasverk, Stockholm, 1928. s. 21

¹⁴ Stadsmuseet/Digitala arkivet/Allmänna utsikter Oscar Bladh 1939, sid 097, 1921

¹⁵ Hultman, Gustaf Henrik (red.), Stockholms gasverk 1853-1928: minnesskrift, Stockholms gasverk, Stockholm,

¹⁶ Hultman, Gustaf Henrik (red.), Stockholms gasverk 1853-1928: minnesskrift, Stockholms gasverk, Stockholm, 1928. s.27.

¹⁷ Hallerdt, Björn & Lindroth, Claës (red.), Stockholms tekniska historia. 5, Ljus, kraft, värme : energiförsörjning i Stockholm 1853-1992, Seelig [distributör], Solna, 1992, s.46

¹⁸ G Ferdinand Boberg, urn:sbl:17840, Svenskt biografiskt lexikon (art av Ragnar Josephson.), (2016-06-01)

¹⁹ Andersson, Thorbjörn & Caldenby, Claes (red.), Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur, Bygghälsningsrådet, Stockholm, 1998, s 374.

Källhänvisning bilder

Bild 1: Fasad och planritning av byggnaden idag. Källa: Koncept

Bild 2: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 23

Bild 3: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 23

Bild 4: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 3

Bild 5: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35a

Bild 6: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 1

Bild 7: Stockholms stadsmuseum/Digitala stadsarkivet/Hjorthagen B, sid. 025

Bild 8: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv, 2014-12-03 SGN\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35d

Bild 9: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 6

Bild 10-11: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv, \0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 14

Bild 12: Stockholms tekniska historia. 5, Ljus, kraft, värme : energiförsörjning i Stockholm 1853-1992 / redigerad av Björn Hallerdt ; under medverkan av Claës Lindroth - 1992. - ISBN: 91-7031-035-1 (inb)

Bild 13: Stockholms tekniska historia. 5, Ljus, kraft, värme : energiförsörjning i Stockholm 1853-1992 / redigerad av Björn Hallerdt ; under medverkan av Claës Lindroth - 1992. - ISBN: 91-7031-035-1 (inb)

Bild 14: foto 1903, karl eklund, Gasverket i Värtan : årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola, Avd. för restaureringskonst. - 2006 - [Ny utg.]. - ISBN: 91-7031-179-X, s 113

Bild 15: foto karl eklund, Gasverket i Värtan : årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola, Avd. för restaureringskonst. - 2006 - [Ny utg.]. - ISBN: 91-7031-179-X, s 113

Bild 16: Stockholms stadsmuseum/Digitala stadsarkivet/Hjorthagen B, sid. 039 1903

Bild 17: Stockholms stadsmuseum/Digitala stadsarkivet/Hjorthagen B, sid. 050, 1932

Bild 18: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 21

Bild 18a: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 21

Bild 19: Svenska gasverksföreningens årsbok., SGF, Stockholm, 1926, s 48

Bild 20: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35f\J1 B 35f del2

Bild 21: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35f\J1 B 35f del2

Bild 22: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35f\J1 B 35f del2

Bild 23: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35f\J1 B 35f del2

Bild 24: Gasverket i Värtan : årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola, Avd. för restaureringskonst. - 2006 - [Ny utg.]. - ISBN: 91-7031-179-X, s 114

Bild 25: Foto White AB 2015-05-05.

Bild 26: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35f\J1 B 35f del2

Bild 27-28: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 21

Bild 29: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35d

Bild 30: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\3982 Sockholms Energi Gas AB\J Kartor och ritningar\J1\J1 2

Bild 31: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35d

Bild 32: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35d

Bild 33: Stadsarkivet\Frihamnen arkivdepå/3982 Stockholms Energi Gas AB\F Handlingar ordnade efter ämne\F20 Fotografier\F20 2

Bild 34: Foto White AB 2015-05-05.

Källhänvisning bilder

Bild 35: Foto White AB 2015-05-05.

Bild 36: Foto White AB 2015-05-05.

Bild 37: Foto White AB 2015-05-05.

Bild 38: Stadsarkivet\Frihamnen arkivdepå\2835B Stockholms Gas- och vattenverk, gasverksamheten\F Handlingar ordnade efter ämne\F20 Fotografier\F20ba\F20ba 2 Fotoalbum

Bild 39-41: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 60f

Bild 42: Stockholms stadsmuseum/Digitala stadsarkivet /Hjorthagen B, sid. 064, 1914

Bild 43: Stadsbyggnadskontoret Sthlm\36D2_52

Bild 44: Stadsbyggnadskontoret Sthlm\36D2_52

Bild 45: Stadsarkivet\Frihamnen arkivdepå\2835B Stockholms Gas- och vattenverk, gasverksamheten\F Handlingar ordnade efter ämne\F20 Fotografier\F20ba\F20ba 2 Fotoalbum

Bild 46: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 A\J1 A 20c

Bild 47: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 A\J1 A 20c

Bild 48: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 A\J1 A 20c

Bild 49: Foto White AB 2015-11-13.

Bild 50: Ritning Koncept.

Bild 51: Foto White AB 2015-11-13.

Bild 52: Foto White AB 2015-11-13.

Bild 53: Ritning Koncept.

Bild 54: Foto White AB 2015-11-13.

Bild 55: Ritning Koncept.

Bild 56: Foto White AB 2015-11-13.

Bild 57: Ritning Koncept.

Bild 58: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35a

Bild 59: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv \0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 1

Bild 60: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarki \0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35g

Bild 61: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarki \0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35g

Bild 62: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv \0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 60g

Bild 63: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35g

Bild 64: Stadsarkivet\Frihamnen arkivdepå/3982 Stockholms Energi Gas AB\F Handlingar ordnade efter ämne\F20 Fotografier\F20 2

Bild 65: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 A\J1 A 20c

Bild 66: Ritning Koncept.

Bild 67: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 3

Bild 68: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35a

Bild 69: Ritning Koncept.

Bild 70: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 23

Bild 71: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv \0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 35g

Bild 72: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3 Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 21

Bild 73: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1\J1 B\J1 B 60f

Källhänvisning bilder

Bild 74: Ritning Koncept.

*Bild 75: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1
\J1 B\J1 B 35a*

*Bild 76: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1
\J1 B\J1 B 35g*

*Bild 77: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1
\J1 B\J1 B 35d*

*Bild 78: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1
\J1 B\J1 B 60f*

Bild 79: Ritning Koncept.

*Bild 80: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1
\J1 B\J1 B 35g*

*Bild 81: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3
Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 23*

*Bild 82: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J3
Kolgasverkets övriga ritningar\J3 B\J3 B 21*

*Bild 83: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1
\J1 B\J1 B 60f*

*Bild 84: Stadsarkivet\Kungsklippan Kart och ritningsarkiv\0045B Stockholms Gasverk, tilläggsleverans\J1
\J1 B\J1 B 35d*

Bild 85: Ritning Koncept.

Källor

Arkiv

Allmänna Topografiska Arkivet (ATA)
Stockholms Stadsarkiv (SSA)
Stockholms stadsbyggnadskontor (SBK)
Stockholms Stadsmuseum (SSM)

Litteratur

Andersson, Thorbjörn & Caldenby, Claes (red.), *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur*, Bygghörsningsrådet, Stockholm, 1998
Gasverket i Värtan: årsprojekt 2005-2006 vid Konsthögskolans arkitekturskola, Avd. för restaureringskonst, [Ny utg.], Stockholmia i samarbete med Konsthögskolans arkitekturskola, Stockholm, 2006
Hallerdt, Björn & Lindroth, Claës (red.), *Stockholms tekniska historia. 5. Ljus, kraft, värme : energiförsörjning i Stockholm 1853-1992*, Seelig [distributör], Solna, 1992
Hultman, Gustaf Henrik (red.), *Stockholms gasverk 1853-1928: minnesskrift*, Stockholms gasverk, Stockholm, 1928
Kulturmiljövård: information, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, utgåva nr 2, 2000
Stockholms belysning: utgifven med anledning af Gasverkets femtioåriga tillvaro, den 18 december 1903, 2. uppl., Stockholms gasverk, Stockholm, 1903
Svenska gasverksföreningens årsbok., SGF, Stockholm, 1924-1967
Stockholms tekniska historia. 5. Ljus, kraft, värme : energiförsörjning i Stockholm 1853-1992 / redigerad av Björn Hallerdt ; under medverkan av Claës Lindroth - 1992. - ISBN: 91-7031-035-1 (inb)
Unnerbäck, R. Axel (2002). *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetets förl.

Internetkällor

Checklista karaktärsdrag, Boverket (2015-02-25) <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/Kulturvarden/Exempel-/Checklista-karaktarsdrag/>
G Ferdinand Boberg, urn:sbl:17840, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av Ragnar Josephson.), hämtad 2016-06-01
<http://en.calameo.com/read/00019176299991babb0d5>

Granskade handlingar

Relationshandlingar plan, fasader och sektioner, daterade 2014-01-16, Koncept Stockholm

Lagstiftning

Jordabalken (1970:994).
KML, Kulturmiljölag (1988:950), tidigare Kulturminneslagen (1988:950).
MB, Miljöbalk (1998:808).
PBL, Plan- och bygglag (2010:900).
PBF, Plan- och byggförordning (2011:338).

white